

De antwerpse socialistische federatie van 1914 tot 1921 ; de evolutie van haar positie in een verhouding tot de BWP

---

door Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN

Aspirante N.F.W.O.

★

Verantwoording.

Alhoewel in de politieke wetenschappen in België een zeer grote aandacht besteed wordt aan de politieke geschiedenis, vallen hierin nog grote leemten te constateren, vooral voor de XXe eeuw ; de geschiedenis van de politieke partijen in België werd nog niet — of nog niet grondig — geschreven. Dit geldt in hoofdzaak voor de socialistische partij. De XIXe eeuw kan zich bovendien verheugen op een grotere belangstelling dan de XXe. Wat voor de BWP vooral ontbreekt, is een studie van de machtsstrijd tussen de diverse groepen waardoor de partij gevormd werd : de BWP was immers opgebouwd uit arrondissementele federaties, die een vrij grote autonomie genoten ; de partij was weinig gecentraliseerd. Bovendien waren de federaties zelf onderverdeeld in een politieke, syndicale, mutualistische en coöperatieve beweging, die samen het beleid van de federatie bepaalden. Met deze bevoegdheids- en machtsversnippering op nationaal en regionaal vlak werd meestal niet voldoende rekening gehouden.

De onderhavige studie beoogt deze leemte in zekere zin aan te vullen : de politiek van de Antwerpse federatie werd bestudeerd in haar verhouding tot het nationale beleid (geïncarneerd in algemene raad en congres), en dit voor de periode van 1914 tot 1921. Wat evenwel ontbreekt is een grondige studie van de verhoudingen tussen de diverse socialistische groeperingen te Antwerpen zelf, en dit in hoofdzaak wegens een gebrek aan voldoende bronnen. De slordigheid waarmee de politieke partijen, en vooral de socialistische, met hun archieven omsprongen betekent een zeer grote handicap voor de politieke geschiedenis. Het steeds groeiende belang van de mondelinge

communicatie — vooral via telefoon — levert een bijkomende moeilijkheid op.

Deze studie zou dienen uitgebreid in de tijd, en aangevuld met analoge monografieën van andere federaties. Slechts op deze manier kan een volledig beeld bekomen worden van wat de BWP betekende, hoe de besluitvorming tot stand kwam en welke conflicten op welke manier opgelost werden. Tot nu toe dient men zich tevreden te stellen met de conclusies van een hele machtsstrijd, zonder op de hoogte te zijn van de ware achtergronden. Ondertussen blijft het de vraag of deze ooit zullen kunnen achterhaald worden — voor de Antwerpse federatie was het beslist zo dat voor bepaalde verschijnselen en politieke besluiten geen, of slechts zeer sumiere verklaringen konden gegeven worden. Leemten zullen steeds blijven bestaan — zij maken de politieke geschiedenis juist zo boeiend.

Vóór 1914.

Vóór de eerste wereldoorlog was de Werkliedenpartij in België reeds uitgegroeid tot een krachtige beweging : zij was uiteraard het sterkst in de industriële centra ; hierbij was het opvallend dat te Antwerpen het socialisme zwak was (1) :

- reeds in 1862 werd het *Volksverbond* opgericht met *De Werker* als tijdschrift. dat zich in 1868 bij de eerste Internationale aansloot : in de beginjaren van het socialisme waren de Antwerpenaars dus niet afwezig ;
- een meer belangrijke factor, die een vlugge ontwikkeling van het socialisme te Antwerpen logischerwijze zou moeten tot gevolg gehad hebben, was de sociale opbouw en de industriële bedrijvigheid van de stad : de aanwezigheid van een grote haven had de arbeiders-organisatie aldaar dienen te bevorderen ; ook de aanwezigheid van een groot aantal diamantbewerkers en industriële arbeiders had de socialistische beweging moeten ten goede komen.

En toch bleef de BWP zwak te Antwerpen tot het uitbreken van de eerste wereldoorlog. Voor deze paradoxale toestand zijn een complex aantal factoren aan te geven :

- in tegenstelling tot de andere federaties was te Antwerpen de

---

(1) A. VAN LAAR, *Geschiedenis van de Arbeidersbeweging te Antwerpen en omliggende*, Antwerpen, 1926.

politieke beweging de vakbonds- en coöperatieve actie voorafgegaan. Op politiek terrein ontstonden heel wat meningsverschillen, o.m. over de opportuniteit van een liberaal-socialistisch kartel. In de vakbeweging die ondertussen ontstaan was, en geleid werd door socialisten, deed zich in 1906 een scheuring voor tussen dezen die zich aan de partijvoogdij wensten te onttrekken, en neutrale bonden voorstonden, en dezen die de vakbond als een essentieel onderdeel van de BWP en van de politieke actie beschouwden. Dit conflict dat de ganse Belgische socialistische beweging beroerde, werd te Antwerpen zeer acuut. Vooral dank zij de tussenkomsten van C. Huysmans, die van dan af aan invloed begon te winnen in de Antwerpse federatie, werd het geschil in 1909 bijgelegd ;

- door de afwezigheid van bekwame, leidinggevende figuren, was het voor de Antwerpse federatie steeds bijzonder moeilijk conflicten op te lossen, die in federaties met een bekwame of autoritaire leiding nooit aanleiding gaven tot een breuk. De socialisten werden in de gemeenteraad en in het parlement vertegenwoordigd door de Waalse arts Dr. M. Terwagne, meer republikein dan socialist, die zich te Antwerpen was komen vestigen. Als leider van de beweging bleef hij beneden zijn taak, omdat hij op geen enkel ogenblik zijn prestige in de weegschaal durfde of kon leggen om onenigheid en scheuring te voorkomen, en zich in dergelijke omstandigheden liever op het achterplan hield ;
- dank zij de populariteit van Jan Van Rijswijck daarentegen, de liberale burgemeester, genoot deze partij heel wat aanzien in arbeidersrangen. Zijn belangstelling voor de sociale problemen en zijn opvatting ze op vreedzame wijze te kunnen oplossen, kwam zijn populariteit in alle kringen ten goede.

Toen de conflicten in de BWP bijgelegd werden in 1909, bestond de Antwerpse federatie, die de politieke organisatie vertegenwoordigde, in feite nog slechts op papier ; alle dynamisme was zoek geraakt, nieuwe groepen ontstonden niet, het stemmencijfer had eerder de neiging tot daling dan tot stijging : de partij vegeteerde. De aanstelling in 1911 van een bezoldigde arrondissementssecretaris, W. Eekelers, bracht hierin wel enige verandering. Hij stelde zich als eerste opdracht de politieke groeperingen te stimuleren — de vakbonden hadden minder te lijden gehad van de partijtwisten. De algemene staking van 1913 consolideerde te Antwerpen de eendracht in de socialistische beweging, zodat reeds vóór het uitbreken van de eerste wereldoorlog

de mogelijkheid aanwezig was voor een dynamische uitbouw van deze federatie (2). De oorlogsgebeurtenissen zouden haar evenwel een bijzondere wending geven.

1914-1918.

Bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog viel het politieke leven in heel België stil : op de historische parlementsitting van 4 augustus keurden de socialisten, samen met katholieken en liberalen, de oorlogskredieten goed. In ruil voor deze loyale houding, werd E. Vandervelde tot minister van state benoemd. Hij aanvaardde onvoorwaardelijk. Hierdoor werd de periode van de zgn. *Godsvrede* ingeluid, en werd voorlopig een einde gemaakt aan alle partijpolitieke twisten. De beschieting van Antwerpen en de terugtrekking van het Belgische leger achter de IJzer hadden een belangrijke uittocht van de Antwerpse bevolking naar Nederland tot gevolg. De bezetting van België en de terugtrekking van de Belgische regering te Le Havre veroorzaakte een splitsing in de Belgische politieke kringen, en ook in de BWP : een aantal politici o.w. E. Vandervelde, achtten het nodig hun regering te volgen ; anderen, de oproep van de eerste minister in de laatste parlementsitting indachtig, wensten bij hun kiezers te blijven, omdat ze van oordeel waren hen op deze manier op een meer effectieve manier van nut te kunnen zijn. In de BWP voltrok zich eveneens een scheiding tussen de leiders onderling, en — wegens de gebrekkige communicatie — werd ook het contact tussen basis en leiding ten zeerste bemoeilijkt.

Voor de Antwerpse socialisten stelde de situatie zich enigszins anders : niet alleen een aantal socialistische leiders, o.w. M. Terwagne, maar ook een zeer groot aantal arbeiders namen de wijk naar het buitenland, vnl. naar Nederland en Groot-Brittannië. Leiding en basis zochten elkaar in het buitenland weer op, opdat de socialistische vluchtelingen tijdens de oorlog zouden gesteund worden in geval van werkloosheid, ziekte e.d., en na de oorlog voor de beweging niet zouden verloren gaan. De oorlog had voor de Antwerpse federatie tot gevolg dat zij — veel meer dan andere — geografisch verdeeld werd, maar tegelijkertijd veel beter haar eenheid bewaarde dan de andere federaties, omdat de contacten tussen basis en leiding op geen enkel ogenblik verbroken werden, en de leiders onderling eveneens met elkaar in voeling bleven.

---

(2) A. VAN LAAR, *ibid.*, *passim*.

In feite werd deze federatie in drie wel afgetekende groepen uiteen geslagen :

- een groot aantal arbeiders, o.w. veel metaalbewerkers trokken naar Groot-Brittannië. Naarmate de oorlog aansleepte, steeg de vraag naar deze werklieden, en nam de emigratie toe ;
- Nederland werd het toevluchtsoord voor vluchtelingen uit geheel Noord-België ;
- uiteraard bleven te Antwerpen zelf een zeer groot aantal burgers achter.

Groot-Brittannië.

Het uitbreken van de oorlog legde de industrie in België stilaan lam, door gebrek aan grondstoffen. Ook te Antwerpen heerste weldra werkloosheid, en een groot aantal arbeiders trokken clandestien naar Groot-Brittannië. Daar het de leiding van de Provinciale Metaalbewerkersbond wenselijker leek de arbeiders regelmatig werk te verschaffen, dan ze van de — ontoereikende — steun van de opgerichte hulpcomité's afhankelijk te maken nam zij na enkele maanden de organisatie van deze clandestiene uittocht op zich ; 4.000 metaalbewerkers werden op die manier naar Groot-Brittannië « gesmokkeld ». Met het doel de uitgeweken metaalarbeiders syndicaal te organiseren, werden W. Eekelers, arrondissementssecretaris en H. Longville, sedert 1903 secretaris van de Antwerpse Metaalbewerkersbond, naar Groot-Brittannië gestuurd. Uit het feit dat deze twee vooraanstaande figuren uit de Antwerpse arbeiderswereld voor deze taak aangesteld werden, kan het belang afgeleid worden, dat gehecht werd aan het welslagen van dit experiment.

Hun onderhandelingen met de Britse vakbonden waren nagenoeg een volledig succes : zij leidden tot de oprichting van de « Centrale van de Belgische Metaalbewerkers » in samenwerking met de « Workers' Union ». Het maandblad « *De Metaalbewerker* » dat zelfs aan het Belgische front verspreid werd, vormde hun belangrijkste propagandamiddel. De syndicale actie en de onmiddellijke lotsverbetering van de leden maakten de belangrijkste objectieven uit van de Centrale (oprichting van een ziekenkas, verzekering tegen werkongevallen en werkloosheid); zij zag haar ledental steeds stijgen ; vanaf 1916 werden ook anderen dan metaalbewerkers opgenomen, en groeide de Centrale uit tot meer dan een exclusief Antwerpse onderneming.

Toen deze arbeiders na de oorlog naar België terugkeerden, vormden zij een radicaal element in de Antwerpse vakbondskringen, en dit in hoofdzaak om drie redenen :

- in Groot-Brittannië waren de lonen en arbeidsvoorwaarden van deze werklieden beter dan ze in België ooit geweest waren. Bij hun terugkeer waren deze arbeiders vast van plan zich niet langer tevreden te stellen met de lage Belgische lonen, en de ontoereikende sociale wetgeving ; zij wensten niet dat de terugkeer naar hun vaderland zou gepaard gaan met een vermindering van hun levensstandaard (3) ;
- dit verblijf in Groot-Brittannië had zowel de leiding als de basis in de gelegenheid gesteld van nabij kennis te maken met de Britse arbeidersbeweging en haar realisaties, en met de Labour Party. Ook na de oorlog bleven rechtstreekse contacten met de Britten bestaan, die vooral door W. Eekelers onderhouden werden ; de Antwerpse federatie werd op deze manier beïnvloed door de Britse zusterbeweging (4), en vormde zo een tegengewicht voor de — vooral na de oorlog — sterk door Frankrijk geïnspireerde BWP ;
- als vertegenwoordiger van haar gesyndikeerden onderhield de Centrale zowel met de Belgische en als met de Britse regering zekere contacten. Hierbij viel het haar op dat de Britse regering zich steeds inschikkelijker en begrijpender betoonde dan de Belgische. Onvermijdelijk gaf dit aanleiding tot een zekere wrevel. Daarenboven waren de arbeidsvoorwaarden in de Belgische regeringsfabrieken — vooral belast met munitiefabricage — uiterst slecht : de arbeiders werden er behandeld als soldaten, werkten voor een belachelijk laag loon, en stonden onder militaire discipline. Zij genoten niet de minste politieke rechten, en leefden voortdurend onder de bedreiging bij een eventuele misstap naar het front te worden gestuurd. Toen in één dezer fabrieken een wilde staking uitbrak, was het aan de tussenkomst van de Britse regering te danken dat het geschil in het voordeel van de arbeiders opgelost werd. Deze en andere feiten hadden tot gevolg dat de Belgische arbeiders in Groot-Brittannië geen groot vertrouwen hadden in de zgn. Godsvrede, die tegen de arbeiders

---

(3) Cf artikels in *Volksgazet* die deze stelling bevestigen: 22 november 1918, 10 december 1918, 18-19 december 1918.

(4) Ter gelegenheid van de algemene staking in Groot-Brittannië in 1926, braken ook te Antwerpen spontane stakingen uit.

dende klasse uitgespeeld werd. Het is niet uitgesloten dat dit wantrouwen één van de redenen was van het scepticisme in de Antwerpse federatie tegen de « nationale » regeringen na 1918 (5).

In Nederland.

Zoals in Groot-Brittannië ging ook in Nederland de impuls tot organisatie van de socialistische vluchtelingen uit van enkele Antwerpse militanten. Zij stak evenwel pas een jaar na Groot-Brittannië van wal en was meer op politieke dan syndicale actie gericht. Dit verschil in actieterrein is in hoofdzaak aan twee factoren toe te schrijven, nl. de sociale samenstelling van de vluchtelingen zelf, en het feit dat in Nederland de mogelijkheid voor levendige politieke controversen aanwezig was. Bij de val van Antwerpen hadden een 30.000 tal Belgische soldaten de wijk genomen naar Nederland om zich niet krijgsgevangen te laten maken : zij werden opgenomen in interneringskampen, en bleven in meerderheid werkloos tijdens de oorlog : syndicale actie bij deze soldaten had bijgevolg weinig zin. Bovendien heerste er onder de Belgische vluchtelingen in Nederland een grotere diversiteit van beroepen dan in Groot-Brittannië, waardoor de syndicale organisatie wel zekere moeilijkheden moest ondervinden.

Belangrijker was evenwel de levendigheid van de politieke controversen onder de Belgische vluchtelingen, op het ogenblik dat de socialisten er zich begonnen te organiseren.

Bij het uitbreken van de oorlog was ook M. Terwagne, de leider van de Antwerpse federatie, naar Nederland gevlucht. In Den Haag richtte hij spoedig, dank zij de subsidies en de tussenkomsten van de Belgische regering, een propagandabureau op, het zgn. *Office belge*, dat zich weldra ontpopte tot een chauvinistische en zelfs anti-socialistische organisatie en vooral over de tweede Internationale onjuiste berichtgeving de wereld instuurde. Het ging zelfs zo ver dat E. Vandervelde het nodig achtte M. Terwagne terecht te wijzen en aan te dringen op meer objectiviteit. Hierop antwoordde de voorzitter van de Antwerpse federatie dat hij geen twee meesters kon dienen, zijn vaderland en de Internationale, dat hij zich volledig wenste in te zetten voor de verdediging van zijn land, met het achterwege laten

---

(5) Gegevens geput uit: W. EEKELERS, *Een Belgische Vakbond in Engeland*, Antwerpen, 1919. Van het maandblad *De Metaalbewerker* werden geen sporen teruggevonden.

van iedere partijstrijd (6). Reeds vóór deze tussenkomst van E. Vandervelde was de Antwerpse federatie niet meer akkoord met de oorlogspolitiek van haar federatievoorzitter : in een vergadering in het begin van 1915 verzocht het Midden-Comité haar voorzitter naar Antwerpen terug te keren, in theorie om zijn plaats aan het hoofd van de beweging weer in te nemen, in feite waarschijnlijk om hem een einde te doen maken aan zijn nationalistische propaganda in Nederland. M. Terwagne antwoordde andere bezigheden te hebben, en niet op het verzoek van zijn federatie te kunnen ingaan (7) : tot een openlijke breuk tussen beide was het nog slechts een stap.

In het voorjaar van 1915 was C. Huysmans, de secretaris van het Internationaal Socialistisch Bureau, erin geslaagd, met de hulp van enige Nederlandse partijgenoten, het Bureau van Brussel naar Den Haag te verplaatsen, om op die manier haar neutraliteit te waarborgen. Hierdoor kwam het zwaartepunt van de tweede Internationale in het neutrale Nederland te liggen, in dezelfde stad van waaruit M. Terwagne zijn nationalistische propaganda de wereld instuurde.

Een conflict tussen beide socialisten kon niet uitblijven. Aanvankelijk werd het in stilte uitgevochten. Naarmate C. Huysmans evenwel aan invloed won bij de Belgische socialistische vluchtelingen in Nederland, die in grote meerderheid zijn vredespolitiek steunden, werd een openlijke crisis onvermijdelijk : de oprichting van het tijdschrift *De Belgische Socialist — Le Socialiste belge* door C. Huysmans en enkele Antwerpse militanten, was hiervan de uiting. Het is niet uitgesloten dat C. Huysmans slechts overging tot de oprichting van dit polemische tijdschrift, nadat zijn pogingen mislukt waren de stopzetting van de regeringssubsidies aan het « Office belge » te verkrijgen (8). De juiste rol van C. Huysmans in de Belgische Socialist is overigens niet helemaal duidelijk : officieel maakte hij geen deel uit van de redactie, maar er bestaan redenen te veronderstellen dat hij één der initiatiefnemers was (9). Het blad was bovendien duidelijk geïnspireerd door zijn ideeën, die het trouw weergaf en onvoorwaardelijk verdedigde. Vanaf het najaar van 1917 valt wel een grotere onafhankelijkheid tussen de Belgische Socialist en C. Huysmans waar te nemen.

---

(6) Archieven van baron de Broqueville, portefeuille 195, brief van M. Terwagne aan E. Vandervelde, van 17 juli 1916, waarvan hij een afschrift aan de eerste minister stuurde.

(7) A. VAN LAAR, *ibid.*, blz. 507, *De Belgische Socialist*, 15 juni 1918 .

(8) Zie archieven van P. Pouillet, portefeuille 143.

(9) Brief van Baron Fallon, Belgisch Ambassadeur te Den Haag, aan minister Beyens, 14 oktober 1916. Brief in: archieven van P. Pouillet, portefeuille 158².

Daar dit tijdschrift het orgaan was van de BBAN (Bond van Belgische Arbeiders in Nederland), en de redactie daarenboven bijna uitsluitend in handen was van Antwerpse militanten, is het nuttig in te gaan op de standpunten die erin verdedigd werden, in hoofdzaak te herleiden tot de houding die het blad aannam tegenover de Belgische regering, tegenover de internationale situatie en de tweede Internationale, en tegenover de politiek van C. Huysmans in deze.

Evenals de socialistische vluchtelingen in Groot-Brittannië, stond de Belgische Socialist achter het principe van de nationale verdediging en keurde het de zgn. godsvrede goed. Deze vluchtelingenorganisatie kan allerm minst geïdentificeerd worden met de Zimmerwaldbeweging die de medewerking van socialistische partijen aan oorlogsregeringen veroordeelde.

De Belgische Socialist ging echter vrij heftig tekeer tegen de excessen van deze godsvrede : de afwezigheid van parlementaire contrôle op de regering, die wetgevende en uitvoerende macht cumuleerde, de willekeur van de censuur, de onverdraagzaamheid van de katholieken tegenover socialisten in de interneringskampen.

Het blad bekritiseerde eveneens de annexionistische neigingen in regeringskringen, en m.n. van de eerste minister de Broqueville. Dit anti-annexionistische standpunt had het gemeen met de partijvoorzitter, die — als minister — evenwel steeds veel gematigder bleef in de formulering ervan.

Een vrij grondig meningsverschil daarentegen ontstond tussen E. Vandervelde, voorzitter van de tweede Internationale, en de Belgische Socialist, die het standpunt vertolkte van C. Huysmans, i.v.m. het oorlogsbeleid van de Internationale. De geschiedenis van de houding van de BWP tegenover de Internationale sedert 1914 dient nog geschreven : zij zou uitermate belangrijke feiten kunnen aan het licht brengen. Spijtig genoeg zijn de belangrijkste bronnen, nl. van de protagonisten E. Vandervelde en C. Huysmans niet te raadplegen : de archieven van de eerste werden nog niet teruggevonden, deze van de secretaris van het ISB berusten in het Museum voor Vlaams Cultuurleven te Antwerpen, maar zijn voorlopig niet toegankelijk.

Tijdens de oorlog kon de BWP geen officieel standpunt innemen tegenover de Internationale, omdat ze — wegens de bezetting, — niet bij machte was een congres bijeen te roepen. (Na de oorlog werd deze kwestie, die zoveel tweedracht had veroorzaakt bij de socialistische vluchtelingen, niet meer in openbare bespreking aan de dagorde gesteld, omwille van de partij-eenheid, die toen — met het oog op de voorbereiding van de eerste verkiezingen volgens het algemeen enkelvoudig stemrecht en de na-oorlogse politiek — hoogst noodzakelijk

was.) Als partijvoorzitter vertolkte E. Vandervelde daarom tijdens de oorlog het zgn. officiële partijstandpunt, na een zekere ruggespraak met de algemene raad te Brussel die echter wegens de gebrekkige communicatiemedia en later wegens de noodzakelijke clandestiniteit, ineengeschrompeld was tot haar Brusselse kern, en dus ook niet representatief kon genoemd worden voor de BWP in België.

Bij monde van E. Vandervelde verklaarde de BWP zich tegenstander van een vrede door vergelijk : de partijvoorzitter ging hierbij uit van de overtuiging dat Duitsland en vooral het Duitse semi-feodale regime, eenzijdig verantwoordelijk was voor deze oorlog, die hij beschouwde als een principiële strijd tussen de democratie, geïncarneerd in de Entente machten, en de dictatoriale regimes van Duitsland en Oostenrijk. Een vrede door vergelijk zou een capitulatie betekenen van de democratische beginselen en zou bovendien het Duitse Junkertum en keizerrijk handhaven. Daarom ijverde hij voor de volledige nederlaag van de Centralen. Vanuit deze visie achtte hij het zelfs verwerpelijk zijn Duitse partijgenoten te ontmoeten, daar hij ze, door het feit dat ze hun goedkeuring hadden gehecht aan de Duitse oorlogskredieten, mede verantwoordelijk achtte voor deze oorlog. Om die reden hield hij een congres van de tweede Internationale tijdens de oorlog voor moreel onmogelijk. De algemene raad te Brussel hechtte herhaaldelijk zijn goedkeuring aan dit standpunt (10). In de Belgische regering te Le Havre, waarin E. Vandervelde in januari 1916 was opgenomen als minister van bevoorrading, genoot hij alleen de onvoorwaardelijke steun van zijn liberale collega, P. Hymans. Zelfs Koning Albert, met wie hij nochtans goede relaties onderhield, kon zijn standpunt niet bijtreden. Ook minister de Broqueville was voorstander van een vrede door vergelijk (11).

In zijn « jusqu'au boutisme », en zijn veto een congres van de tweede Internationale samen te roepen onderschatte E. Vandervelde de kracht van de linkervleugel in de Internationale, die het godsvrede-beginsel afkeurde : in 1915 weigerde hij in te gaan op het voorstel van de Italiaanse en Zwitserse socialistische partijen een internationale socialistische conferentie bijeen te roepen (12). Tegenover deze passiviteit van de tweede Internationale belegden zij zelf een confe-

(10) *Verslag opgemaakt door het Bureau van de Landelijke Raad over de werkzaamheid van de Werkliedenpartij tijdens de oorlog* (oogst 1914-november 1918, Brussel, 1818, *passim*).

(11) Cf de rol van Baron de Broqueville tijdens de onderhandelingen Briand-von der Lancken in: J. de LAUNAY, *Histoire de la diplomatie secrète de 1914 à 1945*, Verviers, 1965, blz. 72-94.

(12) D. LIGOU, *Histoire du Socialisme en France, 1871-1961*, Paris, 1962, blz. 262.

rentie, in het Zwitserse dorpje Zimmerwald, met een anti-imperialistisch en pacifistisch programma : in deze zgn. Zimmerwaldbeweging zou Lenin zijn eerste successen boeken, en werden de kiemen gelegd voor de derde Internationale. Op dat ogenblik kon alleen een algemene socialistische conferentie, waarop zowel de meerderheden als de revolutionaire en pacifistische minderheden zouden uitgenodigd worden, een breuk in de socialistische beweging vermijden. Blijkbaar heeft E. Vandervelde zich de dreiging van deze revolutionaire minderheid onvoldoende gerealiseerd : pas na de oktoberrevolutie van 1917 trad hij het standpunt van de Nederlandse en Skandinaafse socialisten bij een algemene conferentie te beleggen, maar dan nog op voorwaarde dat de deelnemers vooraf een bepaald programma zouden onderschrijven (13); dezen hadden hiertoe reeds pogingen ondernomen vanaf 1915, gesteund door de secretaris van het ISB, maar stuitten steeds op het veto van de voorzitter, en van de Franse socialisten.

Het meest spectaculaire initiatief tot herstel van de Internationale werd ondernomen in 1917 te Stockholm, waar het ad hoc opgerichte Hollands-Skandinavisch comité, met de actieve steun van C. Huysmans, haar oproepen de wereld instuurde voor het beleggen van een internationale socialistische conferentie waarop zowel de « meerderheden » als de « minderheden » verwacht werden. Deze conferentie beoogde een tweevoudig doel :

- drukking uitoefenen op de regeringen, zowel van de Entente als van Centrale machten om een einde te maken aan de oorlog door een vrede door vergelijk. Hierover bestonden contacten tussen C. Huysmans en Koning Albert, die deze vredespogingen van de secretaris van het ISB steunde (14); door zijn positie kon hij dit evenwel niet openlijk doen ;
- door de tweede Internationale weer samen te roepen de revolutionaire Zimmerwaldbeweging schaakmat zetten en de eenheid in de socialistische beweging herstellen. In de Europese socialistische partijen werd het initiatief van het Hollands-Skandinaafs comité op vrij heterogene manier onthaald en gaf het aanleiding tot heelwat discussies : de Duitse, Russische en neutrale socialisten reageerden positief, dezen uit de Entente-landen sceptisch, maar keurden het tenslotte goed. De revolutionaire minderheden bestreden het.

(13) NI. op de intergeallieerde socialistische conferentie van februari 1918 te Londen.

(14) D. DENUIT, *Albert, Roi des Belges*, Brussel, 1934, blz. 131.

Ook in de kringen van de Belgische socialisten verwekte dit initiatief, en de medewerking van C. Huysmans eraan, opschudding (15). E. Vandervelde en de algemene raad verklaarden zich contra. Zij konden rekenen op de steun van de overgrote meerderheid van de Waalse socialisten : het nationalisme en de anti-Duitse stemming bleken in deze kringen op te wegen tegen het socialistische internationalisme. Ook zij hadden geen oog voor de principiële conflicten, die een breuk in de Internationale zouden kunnen tot gevolg hebben : zij staarden zich blind op het feit dat de Duitse socialisten hun oorlogsregering bleven steunen en zagen hierin de oorzaak van de crisis in de Internationale ; zij hadden evenwel geen oog voor de Zimmerwaldbeweging, en beseften niet dat zij principiële dezelfde positie innamen als hun Duitse partijgenoten, nl. identificatie met de nationale belangen, integratie in het politieke systeem.

In de BWP leefde naast deze anti-Duitse stroming ook een niet onbelangrijke strekking die C. Huysmans onvoorwaardelijk steunde. Zij deed dit evenwel niet omdat zij zich het gevaar van de revolutionaire Zimmerwaldbeweging duidelijk realiseerde, maar omdat zij door de Stockholm-conferentie een vrede door vergelijk hoopte te stimuleren. In het buitenland steunde deze pro-Stockholmbeweging in hoofdzaak op Antwerpse militanten : de Bond van Belgische Metaalbewerkers in Groot-Brittannië, geleid door W. Eekelers, en de Bond van Belgische Arbeiders in Nederland, onder leiding van H. Longville, J. Luys en U. Jamar.

Voorals in Nederland kon C. Huysmans rekenen op de onvoorwaardelijke steun van zijn partijgenoten : de BBAN had vanaf haar oprichting een bijzonder grote belangstelling aan de dag gelegd voor het herstel van de Internationale en van de vrede ; daarom is het niet verwonderlijk dat zij van 1917 af haar actie in hoofdzaak begon te concentreren op de Stockholmconferentie, waarvan zij de realisatie van beide objectieven verlangde. In haar congressen keurde zij herhaaldelijk de vredespolitiek van C. Huysmans goed, en besloot een afvaardiging (nl. U. Jamar) naar Stockholm te sturen. In deze omstandigheden was het bijna onvermijdelijk dat de meningsverschillen die reeds bestonden tussen de Belgische Socialist en M. Terwagne, uitgebreid werden tot E. Vandervelde en zelfs de algemene raad : toen hun afwijzende memoranda i.v.m. de opportuniteit van de Stockholmconferentie openbaar werden, ontkende de Belgische Socialist hen het recht op te treden in naam van de BWP, daar de Bel-

---

(15) C. LANDAUER, *European Socialism, a history of ideas and movements*, Berkeley and Los Angeles, 1959, blz. 598-620.

gische arbeiders niet waren geraadpleegd over deze kwestie : n.a.v. de Stockholm conferentie ontstond bijgevolg een conflict tussen de statutaire leiding (E. Vandervelde en de algemene raad) die het contact met de basis in feite verloren had, en de nieuwe feitelijke organisaties, door de oorlogsomstandigheden ontstaan.

Terwijl de Belgische Socialist openlijk het bestaan van deze meningsverschillen erkende, en niet naliet de partijgenoten, die tegen de Stockholmconferentie gekant waren, aan te vallen, stelde C. Huysmans daarentegen alles in het werk deze conflicten te verdoezelen en te minimiseren : hij was voldoende tacticus om de noodzaak in te zien een acute crisis in de BWP te vermijden.

E. Vandervelde, van zijn kant, stuurde evenmin aan op een openlijk conflict met de secretaris van het ISB ; hij was bovendien te zeer overtuigd van de integriteit van C. Huysmans in deze kwestie, overtuiging die nog vergroot werd door het feit dat Koning Albert de vredes pogingen van C. Huysmans goedkeurde. Deze voorzichtigheid, zowel van de partijvoorzitter als van de secretaris van het ISB bespaarde de BWP heel wat moeilijkheden na de oorlog ; ondertussen valt niet te ontkennen dat, tot 1918, ernstige meningsverschillen tussen beiden bestonden.

Het isolement van C. Huysmans in de BWP op dat ogenblik, en het feit dat hij alleen op de onvoorwaardelijke steun kon rekenen van de BBAN stimuleerde waarschijnlijk zijn na-oorlogse beslissing de Brusselse federatie te verlaten en met de Antwerpse in zee te gaan. De voor-oorlogse voorzitter van deze federatie, M. Terwagne, stelde zich ondertussen door zijn chauvinisme en onverdraagzaamheid zodanig en marge van zijn federatie, dat zij hem na de oorlog niet meer aanvaardde. Tijdens de oorlog waren de polemieken tussen « La Belgique » waaraan M. Terwagne meewerkte en de Belgische Socialist overigens legio, en eiste deze laatste zelfs op bepaald ogenblik de uitsluiting van de Antwerpse federatievoorzitter.

Te Antwerpen.

Reeds vroeger werd gewezen op het feit dat de Duitse bezetting een einde stelde aan de politieke en economische activiteiten in België. Ook de Antwerpse haven lag stil. Er heerste bijna algemene werkloosheid. Door de afkondiging van de « godsvrede » werden eveneens de partijpolitieke activiteiten tot een minimum herleid. Zeer veel dagbladen, w.o. *Volksgazet*, weigerden bovendien zich te onderwerpen aan de Duitse censuur, en hielden op te verschijnen. Van de socia-

listische bladen bleef alleen de Gentse *Vooruit* tijdens de oorlog verder bestaan, die vanaf 1915 haar lezerskring systematisch uitbreidde tot Antwerpen. Ondertussen werd vooral in vakbondskringen de noodzaak aangevoeld van een locale socialistische pers : vanaf maart 1915 begon de Algemene federatie van de Antwerpse vakbonden met de uitgave van een eigen blad, het *Syndicaal Mededelingsblad* : aanvankelijk beperkte het zijn opzet tot het voorzien in de vervanging van andere vakbladen, het behoud van de noodzakelijke contacten tussen de basis en de leiding en de verdediging van de arbeidersbelangen (19). De leiding berustte bij L. Van Berckelaer, de onbetwiste leider van de Antwerpse Diamantbewerdersbond (A.D.B.). Tot 1917 wijdde het blad zijn aandacht in hoofdzaak aan de socialistische vertegenwoordiging in de plaatselijke comité's van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, en de schendingen van de « godsvrede » door liberalen en katholieken. De belangstelling van de partij zelf bleef eveneens beperkt tot deze objecten. De in België achtergebleven socialistische leiders onthielden zich bewust van iedere politieke activiteit ; zij beperkten hun actieterrein tot het streven naar directe lotsverbetering van de arbeiders en stonden loyaal en patriotisch tegenover de Belgische regering te Le Havre.

In 1917 kwam echter verandering in deze vegeeterende atmosfeer, toen C. Huysmans zijn uitnodigingen voor de Stockholmconferentie de wereld instuurde : zij verplichtten de socialisten tot het innemen van een concreet standpunt tegenover de vrede ; tot dan hadden de Belgische socialisten immers meer belangstelling aan de dag gelegd voor de onmiddellijke behoeftenbevrediging van de arbeider in de moeilijke oorlogsomstandigheden, dan voor de terugkeer van de vrede in Europa : de BWP in België had zich neergelegd bij de oorlogsomstandigheden. In 1917 werd door C. Huysmans deze betrekkelijke rust verstoord.

In de Antwerpse federatie was de reactie van de partijleiding niet essentieel anders dan elders ; alleen was het pacifisme bij de basis levendiger gebleven, zodat de confrontatie over de Stockholmkwestie een grotere belangstelling genoot te Antwerpen dan in de andere federaties. Spijtig genoeg laat de beperktheid van de bronnen niet toe een volledig beeld te schetsen van deze controverse : de ontleding hier pretendeert dan ook allerm minst volledig te zijn (20).

Enkele maanden nadat de mogelijkheid tot een vrede door verge-

(19) *Syndicaal Mededelingsblad*, 10 maart 1915.

(20) De bronnen bleven beperkt tot de studie van de tijdschriften *De Nieuwe Tijd* en het *Syndicaal Mededelingsblad*, en een gesprek met de heer L. Magits.

lijk een concretere gestalte gekregen had door de plannen een algemene socialistische conferentie bijeen te roepen, ontstond in de Antwerpse federatie een minderheidsgroepering, rond het weekblad *De Nieuwe Tijd*. De aanleiding tot de organisatie van deze groep was het gevolg van de onwil van de partijleiding om op verzoek van de minderheid, een vergadering te beleggen om te bespreken welk standpunt tegenover de Stockholmconferentie diende ingenomen te worden : in de BWP was de behandeling van deze kwestie inderdaad neteliger dan in de andere socialistische partijen van Europa, omdat de keuze pro of contra Stockholm, eveneens de keuze inhield pro of contra E. Vandervelde en v.v. C. Huysmans. Waarschijnlijk wilde de Antwerpse leiding daarom een discussie hierover vermijden (21).

Een sumiere ontleding van de *Nieuwe Tijd* kan de positie van deze minderheidsgroep en haar standpunten verduidelijken : de leiding van het blad berustte bij W. Schevenels, zoon van de regionale secretaris van de Metaalbewerksbond (22), en na de oorlog secretaris-generaal van het Internationaal Verbond der Vrije Vakverenigingen. Ook nog andere syndicalisten verleenden hun medewerking aan deze minderheidsgroepering. Daarnaast sloten zich een aantal intellectuelen en half-intellectuelen aan bij de groepering, die vooral aangetrokken werden door haar consequent pacifisme en min of meer revolutionair socialisme : onder hen bevond zich E. Joris, meer anarchist dan socialist.

Vooraf bij de Jonge Wachten vond de minderheidsgroepering een grote aanhang ; te Antwerpen stond zij reeds vóór 1914 onder de leiding van J. Van Extergem, een zeer actieve en talentvolle volksredenaar. In 1915, toen de Vooruit zijn lezerskring tot Antwerpen uitbreidde, had hij enkele revolutionair-marxistische artikels in dit blad gepubliceerd (23); ook omwille van zijn activistische sympathieën werd zijn medewerking later niet meer op prijs gesteld : in december 1916 had hij de Antwerpse Jonge Wachten een activistisch standpunt doen innemen. Dit activisme van J. Van Extergem was evenwel een unieke combinatie van revolutionair marxisme, internationalisme, pacifisme en nationalisme, en werd gedeeld door de meerderheid der Jonge Wachten van andere Brabantse en Antwerpse federatie *De Nieuwe Tijd* was inderdaad geen lokaal Antwerps blad, maar alleen te Antwerpen werd het gepatroneerd door socialistenvan die reeds

---

(21) *De Nieuwe Tijd*, 7 juli 1917.

(22) A. VAN LAAR, *ibid.*, blz. 386 en 394.

(23) *Vooruit*, 15 oktober 1915, 28 november 1915, 18 december 1915.

hun sporen in de beweging verdiend hadden ; elders steunde het in hoofdzaak op de Jonge Wachten.

Wat de doelstellingen van de *Nieuwe Tijd* betreft, ijverde het tegelijkertijd voor federalisme in België en zelfbestuur, pacifisme en revolutionair marxisme. Het beschouwde de oorlog als een economisch conflict onder de kapitalistische landen en was bijgevolg voorstander van een vrede door vergelijk.

Het flamingantisme van de *Nieuwe Tijd* was bovendien pro-activistisch : het ontving subsidies — zij het karig — van het « Centraal Propaganda Comité » van de Raad van Vlaanderen, dat rechtstreeks door de bezetter gesubsidieerd werd (24). Het activisme van deze minderheidsgroep was evenwel minder uitgesproken dan haar revolutionaire overtuiging : het zag niet zo zeer in een Duitse overwinning de mogelijkheid tot autonomie van Vlaanderen, dan wel de mogelijkheid van een algemene omverwerping van het kapitalisme in Vlaanderen en elders.

Deze activistische en pacifistische minderheidsgroep drong bij de partijleiding aan op de bijeenroeping van een algemene vergadering, om een standpunt in te nemen tegenover de Stockholm-kwestie. Toen dit zonder resultaat bleef (25), belegde ze zelf een vergadering en gaf E. Joris de opdracht de Antwerpse minderheid te Stockholm te vertegenwoordigen (de uitnodigingen van C. Huysmans waren immers uitdrukkelijk gericht tot alle strekkingen in de socialistische beweging).

Bij haar aankomst te Stockholm, zette de Belgische minderheidsdelegatie (Primo had zich namens de Gentse activistische minderheid bij E. Joris gevoegd) haar standpunt uiteen voor het Hollands-Skandinaafs comité : zij was voorstander van een vrede door vergelijk, zonder annexaties en oorlogsschattingen (het standpunt van de Peterburgse Sovjet), uitgaande van eerder algemeen-pacifistische dan revolutionaire motieven. In het kader van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren pleitte zij voor een administratieve autonomie van Vlaanderen en Wallonië, in het kader van de Belgische staat. Deze decentralisatie drong zich op voor de toekomst van het Vlaamse proletariaat, en werd bijgevolg als een socialistische eis benaderd (26).

Het hoeft geen betoog dat E. Vandervelde, die wel had ingestemd met afzonderlijke onderhandelingen met het Hollands-Skandinaafs

(24) J. WULLUS-RUDIGER, *Flamenpolitik*, Brussel, 1921, blz. 26-39.

(25) *Het zelfstandig Vlaanderen*, 12 april 1922.

(26) STOCKHOLM, door « Comité organisateur de la conférence socialiste internationale de Stockholm », Stockholm, 1918, blz. 344-347.

comité, niet erg ingenomen was met de aanwezigheid van deze Belgische minderheid te Stockholm. Een conflict tussen deze Antwerpse minderheidsfractie en de nationale partijleiding kon niet uitblijven : de *Nieuwe Tijd* ontzegde, evenals de Belgische Socialist, E. Vanderfelde en de algemene raad het recht op te treden in naam van de BWP en van de Belgische arbeiders, die hun meningen niet konden kenbaar maken in een regelmatig bijeengeroepen vergadering (27).

Naast de Antwerpse minderheidsfractie en de *Nieuwe Tijd* was ook in de federatie van Vakbonden en vooral in de ADB een sterke stroming aanwezig tegen de lakse houding van de partijleiding ivm. de Stockholm-kwestie. L. Van Berckelaer, leider van de ADB en hoofdredacteur van het *Syndicaal Mededelingsblad*, kwam regelmatig naar Nederland over (28) en verklaarde zich akkoord met het standpunt van C. Huysmans : vanaf mei 1917 beperkte het Syndicaal Mededelingsblad zijn aandacht niet langer tot de louter materiële arbeidersbelangen, de vakbondwerking te Antwerpen en de socialistische vertegenwoordiging in de steuncomité's, maar begon het eveneens grote aandacht te schenken aan de vredeskwestie, i.c. aan het initiatief tot bijeenroeping van een algemeen socialistische conferentie te Stockholm, en sprak het de hoop uit dat ook de BWP zich zou laten vertegenwoordigen (29).

De politieke leiding van de Antwerpse BWP begon — niet helemaal ten onrechte — te vrezen dat het blad een vredescampagne zou gaan voeren, en deed pogingen om de publicatie op te schorten, met de argumentering dat het blad niet meer zou beantwoorden aan de eisen waarvoor het opgericht werd. Om deze beslissing van het partijbestuur te omzeilen besloot L. Van Berckelaer het blad over te dragen op de ADB : op die manier kon de propaganda voor de vrede en de Stockholmconferentie verder gevoerd worden (30). Deze vreemde procedure was mogelijk door het feit dat de ADB zich, in tegenstelling tot de andere vakbonden, niet had laten integreren in de BWP vóór de oorlog. Zij was politiek neutraal gebleven, o.a. omdat zij een groot aantal leden telde met liberale sympathieën ; de leiding bestond evenwel bijna uitsluitend uit partij-socialisten. Het *Syndicaal Mededelingsblad* bleef steeds veel gematigder, zowel qua stijl als qua actiemiddelen, dan de *Nieuwe Tijd* : de steun die het verleende aan C. Huysmans ging nooit gepaard met aanvallen op de Antwerpse of

---

(27) *De Nieuwe Tijd*, 9 maart 1918.

(28) A. VAN LAAR, Biografie van C. Huysmans, onuitgegeven, berust in het Museum voor Vlaams Cultuurleven te Antwerpen, blz. 95.

(29) *Syndicaal Mededelingsblad*, 10 mei 1917 en *passim*.

(30) *De Nieuwe Tijd*, 4-11 augustus 1917.

ationale partijleiding, dit in tegenstelling tot de *Nieuwe Tijd*, die de Antwerpse leiding herhaaldelijk beschuldigde van laksheid, chauvinisme en burgerlijkheid. Alhoewel bepaalde contacten bestonden tussen beide bladen, verklaarde het *Syndicaal Mededelingsblad* zich nooit solidair met de *Nieuwe Tijd*; het omgekeerde gebeurde daarentegen wel. Bovendien was het *Syndicaal Mededelingsblad* beslist niet activistisch (de Vlaamse kwestie interesseerde het bovendien niet direct).

Het stemde ook nooit in met de minderheidsfractie een eigen delegatie naar Stockholm te sturen, tegen de wil van de Antwerpse partijleiding en de algemene raad. Spijts deze gematigdheid van het *Syndicaal Mededelingsblad* brak toch een conflict uit tussen de Antwerpse federatie van Vakbonden enerzijds, vooral gestimuleerd door de ADB en L. Van Berckelaer, en de algemene raad en syndicale commissie anderzijds, juist over de vredeskwestie. Ondertussen werd ook de verhouding tussen algemene raad en de syndicale commissie eerder gespannen, omdat deze laatste minder afwijzend stond tegenover de Stockholm conferentie (31). Meer gegevens over deze conflicten werden spijtig genoeg niet gevonden.

In 1918 bereikte de oppositionele beweging evenwel haar doel, toen de Antwerpse federatie het voorstel van een algemene socialistische conferentie goedkeurde (32). Een maand later verzoenden ook E. Vandervelde en C. Huysmans zich, toen de partijvoorzitter op de intergeallieerde socialistische conferentie van Londen, in februari 1918, de stellingen van de secretaris van het ISB in grote mate bijtrad. Op deze manier werd de basis gelegd voor verzoening, zowel op lokaal Antwerps vlak, als nationaal voor de BWP.

Spijts haar late bekering tot een algemene internationale conferentie, was de Antwerpse federatie ondertussen nog steeds meer dan een jaar vooruit op de algemene raad, die pas vanaf de zomer 1919 gewonnen werd voor deze gedachte: om deze reden kon de Antwerpse federatie — spijs de conflicten tijdens de oorlog van 1918 — een stuwende kracht worden in de Belgische socialistische beweging, in haar streven naar het herstel van de Internationale.

---

(31) *De Nieuwe Tijd*, 16 februari 1918, 30 maart 1918.

(32) *De Nieuwe Tijd*, 19 januari 1918. De verdeeldheid in de Antwerpse federatie over deze kwestie, kwam bovendien treffend tot uiting op de vergadering van de uitgebreide algemene raad van augustus 1917, die besloot geen Belgische delegatie naar Stockholm te sturen. Het feit dat de Antwerpse vertegenwoordiger tegen dit voorstel van de algemene raad stemde was alleen de uiting van een persoonlijk standpunt. Een andere vertegenwoordiger had waarschijnlijk anders bestemd (zie hiervoor: de *Nieuwe Tijd*, 13 oktober 1917).

Besluit.

Ter verduidelijking, en als besluit is het misschien nuttig te trachtende verschillende Antwerpse strekkingen te situeren in het kader van de Belgische en internationale socialistische beweging tijdens de oorlog. Deze poging wordt evenwel ten eerste bemoeilijkt door het feit dat deze beweging zeer dynamisch was, en dat de standpunten, ingenomen bij het uitbreken van de vijandelijkheden, evolueerden, naarmate de oorlog duurde. De BWP onderscheidde zich van de andere Europese socialistische partijen door de unanimiteit van de loyaliteit waarmee ze zich achter de oorlogsregering schaarde, en meer nog door het feit dat ze deze godsvrede trouw bleef tot de wapenstilstand, en later. In de andere Europese socialistische partijen ontstond onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog of na een vrij korte periode een min of meer sterke oppositie tegen de officiële regeringspolitiek en de socialistische medewerking eraan. Deze oppositionele minderheid nam steeds toe, en werd in Frankrijk zelfs een meerderheid tegen het einde van de oorlog. In België (en bij de socialistische vluchtelingen) was deze oppositie quasi onbestaande; de BWP aanvaardde de godsvrede en verleende haar actieve steun aan de regering: te Le Havre werd E. Vandervelde, eerst minister van state, vanaf 1916 minister van bevoorrading, steeds meer ingeschakeld in het regeringswerk, terwijl de socialistische leiders in België (o.a. J. Wauters) hun volledige medewerking verleenden aan het Nationaal Hulp- en Voedingscomité.

Terwijl de Belgische socialisten bijna unaniem de regeringsdeelname steunden, stonden ze eveneens in grote meerderheid achter het buitenlandse beleid van hun regering, en van de geallieerden: zij hoopten op een volledige nederlaag van de Centralen, die zij eenzijdig voor de oorlog verantwoordelijk stelden. De goedkeuring van de oorlogskredieten in augustus 1914 door de SPD, betrok deze partij volgens hen in deze eenzijdige verantwoordelijkheid: vanuit deze visie achtte de BWP het niet wenselijk een gezamenlijke conferentie met haar te beleggen, vooraleer ze zich openlijk zou desolidariseren van haar regering. De Belgische en Franse socialisten vertolkten aanvankelijk een analoog standpunt in deze kwestie, maar van 1917 af begonnen deze laatsten meer en meer te ijveren voor een vrede door vergelijk, en hadden ze bijgevolg veel minder bezwaren tegen een internationale conferentie, waarop ook de Duitse socialisten zouden aanwezig zijn: tegen het einde van de oorlog had de meerderheid van de BWP zich rechts geplaatst, in algemeen internationaal socialistisch kader, door haar trouw aan dit initiale standpunt. Bovendien

was zij uiteraard quasi unaniem gekant tegen de Zimmerwaldbeweging, die een revolutionair pacifisme met de sociaal-democratische mede deze beweging had een belang. Zwitserse socialisten, en bij de Rwijzende houding van de BWP volgde dat zij — alhoewel ze positieve februari-revolutie, die de een coalitieregering had aan de ma veroordeelde, en meer nog de vre Russen zich terugtrokken uit het

Dit Belgische meerderheidsstaatsgische regeringsdeelname, en met gericht op de volledige overwinning rechtse vleugel, die het duidelijk tegenover de internationale situatie meer emotioneel dan principieel vertegenwoordigers waren J. De aan de campagne om Italië aan oorlog te betrekken, E. Brunet, van M. Terwagne en L. Piérard, die Deze rechtse vleugel vertoonde een van B. Mussolini in Italië (voor bewondering had) en G. Hervé lutionaire syndicalist, die zich tegen vinst van hoog gehalte, en om werd. Deze Belgische rechtse vleugel met socialisme, omwille van haar zelfs racisme. In andere socialistische partijen werd deze strekking niet geduld, in de rechtse BWP wel.

Terwijl de rechtse vleugel van de BWP, in vergelijking met het internationale socialisme, uiterst rechts stond, was ook de linkse vleugel, in internationaal verband, meer « centristisch » dan links. Deze Belgische linkse vleugel aanvaardde immers de socialistische regeringsdeelname ten volle (alhoewel soms scherpe kritiek uitgeoefend werd op bepaalde beleidspunten), maar was niet overtuigd van de eenzijdigheid van de Duitse schuld — dit in tegenstelling tot de meerderheid — en stond daarom niet afwijzend tegenover een vrede door vergelijk, en tegenover een internationale socialistische conferentie : zij steunde onvoorwaardelijk de pogingen van C. Huysmans tot bijeenroeping van de Stockholmconferentie. Deze Belgische linkse vleugel had evenwel weinig gemeen met de revolutionaire Zimmerwaldbewe-

ging, voor zover ze op de hoogte was van haar bestaan en juiste doelstellingen. Alhoewel zij een minderheid was in de BWP, sloot zij in feite aan bij de meerderheid in de tweede Internationale. Opvallend is wel dat deze Belgische minderheid in feite te reduceren was tot een Antwerpse onderneming : zij bestond uit C. Huysmans, de *Belgische Socialist* het *Syndicaal Mededelingsblad*, de Vlaamse afdeling van *Le Peuple belge*, het blad van de socialistische vluchtelingen in Frankrijk en de *Metaalbewerker* in Groot-Brittannië. Ook de Vooruit en de Gentse federatie sloten zich op meer genuanceerde wijze aan bij dit standpunt. Naast deze linkervleugel bestond in bezet België nog een minieme uiterst linkervleugel, die sympathiseerde met de Zimmerwaldbeweging en de oktoberrevolutie : een groepje orthodox-marxistische Jonge Wachten uit het Gentse, die het blad « De Roode Jeugd » uitgaven. Na de oorlog werden zij echter uit de partij gesloten, en trokken zij zich volledig terug uit de politiek. De aanhangers van de na-oorlogse communiserende linkervleugel (o.l.v. J. Jacquemotte) behoorden tijdens de oorlog tot de linkervleugel, die de regeringsdeelname steunde. En marge van deze uiterst linkervleugel stonden de socialistische activisten, die zowel standpunten van de uiterst linkervleugel als van de linkervleugel overnamen : deze verwarring kwam na de oorlog duidelijk tot uiting, toen een gedeelte van hen naar de Communistische Partij overging (J. Van Extergem), een ander naar de BWP (W. Schevenels).

Uit het voorgaande blijkt dat een belangrijk gedeelte van de Antwerpse federatie een linkse positie innam in het kader van de BWP, maar daar de BWP zelf de rechtervleugel vormde van de tweede Internationale, was deze Belgische linkervleugel in internationaal kader meer « centristisch » en sloot zij er aan bij de meerderheid.

1918-1921.

Onmiddellijk na de wapenstilstand hervatte het politieke leven in België. De onderhandelingen te Loppem tussen Koning Albert en vooraanstaande politici, betekenden een overwinning voor de liberalen en meer nog voor de socialisten : de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen vanaf 21 jaar werd aanvaard als voorwaarde voor de BWP om tot de regering van nationale eenheid toe te treden (33). De oorlog had de evolutie versneld van de integratie

---

(33) C.H. HÖJER, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940*, Upsala-Stockholm, 1946, blz. 82-90.

van de BWP in het Belgische politieke systeem : zij werd de eisende partij en ging over tot het offensief. In die situatie was onenigheid in de socialistische rangen meer dan ooit hoogst onwenselijk : de partijleiding spande zich daarom in de meningsverschillen die tussen de Belgische socialisten bestaan hadden, zo vlug mogelijk bij te leggen ; zij deed dit door in hoofdzaak concessies te doen aan de nationalistische elementen in de partij. Dit wordt duidelijk bij de vergelijking van de BWP met de andere Europese socialistische partijen ; de Zimmerwaldbeweging had België immers nauwelijks beroerd, zodat van die zijde geen belangrijke oppositie te verwachten viel (J. Jacquemotte en zijn weekblad *L'Exploité* hadden aanvankelijk weinig gemeen met het bolsjevisme). De Belgisch-nationalistische, anti-Duitse stroming was daarentegen bijzonder levendig en zelfs agressief, vooral bij de Waalse socialisten (mede als gevolg van de arbeiders-deportaties tijdens de oorlog) zodat het voeren van een consequente socialistisch-internationalistische koers tactisch niet gelukkig zou zijn. In het perspectief van het Europese socialisme, plaatste de BWP zich daarvoor rechts. Deze positie werd daarenboven bevestigd door haar gematigdheid op het vlak van het binnenlandse beleid en haar geloof in de mogelijkheid van een verzoenende politiek, geïncarneerd in de regeringen van nationale eenheid.

Te Antwerpen gebeurde het herstel van de eendracht in de socialistische federatie helemaal niet volgens dit nationale patroon. De terugkeer van de Antwerpse socialisten uit Groot-Brittannië en Nederland, die tijdens de oorlog een oppositioneel standpunt ingenomen hadden tegenover de nationale partijleiding, had een radicalisering tot gevolg in deze federatie, die geen verzoening wenste met de nationalistische elementen. Dit radicalisme en deze afwijzing van iedere vorm van Belgisch nationalisme, impliceerde een zekere isolering van deze federatie in het kader van de BWP zelf, die op haar beurt leidde tot een minder grote geestdrift voor de nationale regeringen, die het « nationale herstel » dienden te bewerken boven alle partijtysten. De originaliteit van de Antwerpse federatie situeerde zich op een viervoudig vlak :

- alhoewel ze geen principiële bezwaren had tegen socialistische deelname aan een burgerlijke regering, dit in tegenstelling tot de Brusselse linkervleugel o.l.v. J. Jacquemotte (34), geraakte

---

(34) Gegevens over J. JACQUEMOTTE en « L'Exploité », berustten op de onuitgegeven doctoraatsverhandeling van M. LIEBMAN, *Origine et signification idéologique de la scission communiste dans le POB*, Brussel, 1963, 3 delen.

te Antwerpen de wens tot terugkeer naar de oppositie vlugger op gang dan elders, en stimuleerde zij deze beweging in de socialistische congressen ;

- tegelijkertijd ijverde zij, vooral onder impuls van C. Huysmans, voor het herstel van de tweede Internationale, en dit tegen de partijmeerderheid in, die tot 1920 niet wilde weten van het herstel van een Internationale, waarin ook de SPD zou vertegenwoordigd zijn ;
- in tegenstelling tot de meerderheid van de BWP, die onmiddellijk na de oorlog blijk gaf van een hoge graad van nationalisme en anti-Duitse gezindheid, leunden de standpunten van de Antwerpse federatie veel dichter aan bij de stromingen in de internationale socialistische beweging, en verdedigde zij op een consequente wijze haar internationalistische en pacifistische principes ;
- analoog met dit internationalisme en pacifisme verzette de Antwerpse federatie zich steeds heftig tegen de excessen van het jonge — vaak agressieve — Belgische nationalisme, nl. het annexionisme en het anti-flamingantisme.

Door dit radicalisme versterkten de Antwerpse socialistten hun posities, zowel in de BWP, als te Antwerpen zelf : de succesrijke gemeenteraadsverkiezingen van 1921 en de democratische coalitie tussen C. Huysmans en F. van Cauwelaert vormden hiervoor het meest duidelijke bewijs.

Uitschakeling van nationalistische elementen.

Toen C. Huysmans in december 1918 naar België terugkeerde, en in Brusselse socialistische kringen nauwelijks nog geduld werd, werd hij sterk aangetrokken door de Antwerpse federatie, waar hij reeds voor de oorlog vrij regelmatige contacten mee had onderhouden, die tijdens de oorlog nog geïntensifieerd werden ; door het houden van talrijke succesrijke meetings consolideerde hij zijn populariteit in de Scheldestad (35). De verzoening in deze federatie kwam tot stand rond de persoon van C. Huysmans, alhoewel hijzelf hierin niet de meest actieve rol speelde, daar zijn activiteit op dat ogenblik volledig geconcentreerd werd rond zijn werkzaamheden in het ISB.

Tegelijkertijd werd de positie van M. Terwagne te Antwerpen totaal onhoudbaar : bij zijn terugkeer uit Nederland werd hem ver-

---

(35) A. VAN LAAR, *ibid.*, blz. 521.

antwoording gevraagd voor zijn anti-socialistische politiek tijdens de oorlog; een onderzoekscommissie werd samengesteld, die evenwel niet tot een eindverslag kwam, omdat M. Terwagne weigerde te verschijnen om zich te verdedigen. Het arrondissementscongres van februari 1919 veroordeelde daarom de handelwijze van M. Terwagne, en erkende hem niet langer als vertegenwoordiger van de Antwerpse federatie, zonder hem evenwel uit de partij te sluiten (36). Deze congresbeslissing stelde geen einde aan het conflict, daar M. Terwagne zich hierbij niet neerlegde, en in de burgerpers, bleef ageren tegen *Volksgazet* en de Antwerpse BWP. Ondertussen werd hij ook lid van het annexionistische « Comité voor Nationale Politiek », wat door het partijbestuur verboden was. Dit conflict kreeg meer dan een zuivere locale betekenis o.m. door de verwoede perscampagne van M. Terwagne : E. Vandervelde besloot de kwestie daarom in de algemene raad te berde te brengen. Deze vergadering sprak alleen een blaam uit, zonder in te gaan op het voorstel tot uitsluiting (37) : alhoewel hij zich « en marge » van de Antwerpse federatie geplaatst had, genoot hij in de BWP zelf nog enig prestige; gezaghebbende Waalse socialisten als J. Destrée, G. Hubin, L. Piérard en V. Ernest hielden hem een hand boven het hoofd; zijn radicale uitsluiting uit de partij zou waarschijnlijk in de Waalse socialistische kringen niet zijn geaccepteerd.

De verkiezingen van 1919 boden de Antwerpse federatie de gelegenheid zich van M. Terwagne te ontdoen op een buitengewoon elegante wijze : door het strikt toepassen van de statuten weigerde zij hem buiten poll op de eerste plaats van de kandidatenlijst te plaatsen. Daar bovendien geen enkele groep hem als kandidaat wenste voor te dragen, werd hij automatisch van de lijst geschrapt. Hij gaf zich evenwel nog niet meteen gewonnen, en kwam op met een eigen lijst. Ondertussen trachtte hij zijn socialistische tegenstanders in discrediet te brengen door een maand voor de verkiezingen enkele Antwerpse socialisten, o.a. U. Jamar, redacteur van de *Belgische Socialist*, en vijfde kandidaat van de BWP als volksvertegenwoordiger van Antwerpen, te beschuldigen van verklikking aan de vijand van een Belgische soldaat-spion. Deze zaak verwekte uiteraard heel wat opschudding en verwarring in de BWP : het bureel van de algemene raad duidde onmiddellijk een commissie van drie leden aan om de bronnen van deze beschuldiging na te gaan (38). De Antwerpse fede-

---

(36) *Volksgazet*, 11-12 februari 1919.

(37) *Volksgazet*, 25 juli 1919.

(38) *Volksgazet*, 13-14 oktober 1919.

ratie nam evenwel een minder afwachtende houding aan dan de nationale leiding en solidariseerde zich onmiddellijk volledig met de beschuldigden. Vanaf oktober begon *Volksgazet* bovendien een ware perscampagne tegen M. Terwagne (voorheen besteedde ze relatief weinig aandacht aan dit conflict — een typisch verschijnsel voor de hele socialistische pers, die zo weinig mogelijk gewag maakte van interne onenigheden).

Een tiental dagen voor de verkiezingen deed de door de BWP opgerichte commissie uitspraak over de kwestie-Jamar : alhoewel zij U. Jamar zelf vrijspreekte van de beschuldiging van verklikking, impliceerde haar verslag in feite een veroordeling van de oorlogspolitiek van de BBAN en van de Belgische Socialist, en dus van een groot gedeelte van de na-oorlogse leiding te Antwerpen. De verbittering die hierdoor ontstond werd nog vergroot door het feit dat de Waalse socialisten G. Hubin en J. Destrée min of meer openlijk hun steun verleenden aan de afgescheurde lijst van M. Terwagne (39). In die gespannen atmosfeer betekenden de verkiezingen te Antwerpen eveneens een referendum over de oorlogspolitiek van de Antwerpse leiders, vooral dan van deze die tijdens de oorlog in Nederland verbleven : zij werden een onverdeeld succes, M. Terwagne leed de volledige nederlaag (40).

De verkiezingen hadden evenwel nog geen punt geplaatst achter deze vrij onverkwikkelijke kwestie : in december deed het parket huiszoeken bij U. Jamar, H. Longville en L. Van Berckelaer en bij *Volksgazet* (41). Een week later werden U. Jamar, J. Luys en H. Longville (alle drie medewerkers aan de Belgische Socialist) aangehouden. Onmiddellijk brak een staking uit bij de diamantbewerkers, terwijl de leiding van de metaal- en transportsector zijn leden kon weerhouden in staking te gaan (42). Een dag later brak echter aan de dokken een proteststaking uit, waarmee zich arbeiders uit andere bedrijven solidariseerden : de vakbondsleiding bereikte evenwel dat deze staking slechts vier en twintig uur duurde om de rechtbank in de mogelijkheid te stellen onafhankelijk te oordelen, maar toch tegelijkertijd het ongenoegen van de arbeiders duidelijk te manifesteren (43).

De verbittering van de Antwerpse BWP tegenover de nationale partijleiding breidde zich door deze aanhoudingen en huiszoeken

(39) *Volksgazet*, 3-4 december 1919, 10-11 oktober 1919.

(40) M. Terwagne behaalde 1181 stemmen. A. Van Laar, *ibid.*, blz. 523.

(41) *Volksgazet*, 1 december 1919.

(42) *Volksgazet*, 8 december 1919. Het is niet toevallig dat juist bij de diamantbewerkers deze staking begon: L. Van Berckelaer en de A.D.B. sympathiseerden reeds tijdens de oorlog met de *Belgische Socialist*.

(43) *Volksgazet*, 10-11 december 1919.

uit tot het Belgische gerecht en onrechtstreeks tot de Belgisch Staat : *Volksgazet* bleef dagelijks solidariteitsartikelen publiceren met de aangehouden militanten en suggereerde bovendien herhaaldelijk dat deze aanhoudingen gebeurden om te beletten dat U. Jamar, die als volksvertegenwoordiger verkozen was, de eed in de Kamer zou afleggen, waardoor hij van de parlementaire immuniteit zou genieten. Deze atmosfeer bleef gespannen tot mei 1920, toen de beschuldigten voor het Assisenhof verschenen : tijdens dit proces, dat veertien dagen duurde, werd de corruptie van de Belgische spionagediensten in Nederland aan het licht gebracht. De verdediging werd waargenomen door socialistische advocaten, meestal uit het Antwerpse (44). De uitspraak van het hof was evenwel niet van aard om de malaise bij de Antwerpse socialisten te verminderen : U. Jamar werd veroordeeld tot zes maanden gevangenis en, wat erger was, voor vijf jaar beroofd van zijn politieke en burgerlijke rechten ; de andere beschuldigten werden vrijgesproken.

Regeringsdeelname van de BWP.

Deze uitspraak stelde uiteraard geen einde aan het radicalisme van de Antwerpse federatie, dat zich zowel tegenover de eigen partij als de regering manifesteerde, en in de eerste plaats tot uiting kwam in haar houding tegenover de socialistische regeringsdeelname.

Reeds enige dagen na de wapenstilstand kwam een regering van nationale eenheid tot stand, waarin de socialisten drie portefeuilles toegewezen kregen. De onderhandelingen hiertoe waren, vanwege de BWP, in hoofdzaak gevoerd door E. Anseele te Loppem.

C. Huysmans verbleef op dat ogenblik nog in Groot-Brittannië en werd hierdoor uiteraard niet bij de besprekingen betrokken. Zelfs E. Vandervelde beweerde geen directe rol gespeeld te hebben in deze gebeurtenissen te Loppem (45). Deze beslissing — die voor de BWP van uitzonderlijk belang was, daar zij een nieuw stadium inluidde in haar verhouding tegenover de staat — werd in feite « en petit comité » genomen. Bovendien bleef iedere principiële discussie over socialistische regeringsdeelname in burgerlijke regeringen op dat ogenblik achterwege. De elkaar snel opvolgende gebeurtenissen bemoeilijkten uiteraard deze theoretische benadering.

Een maand na de samenstelling van deze nationale regering werd

(44) Zij bestond uit: Wittemans, Serrigiers, Palmans, A. Deswarte, Meysmans. *Volksgazet*, 4 mei 1920.

(45) E. VANDERVELDE, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Paris, 1939, pp. 282-283.

een algemeen congres samengeroepen om deze beslissing te bekrachtigen : het werd in feite voor voldongen feiten gesteld. De goedkeuring van de regeringsdeelname betekende evenwel geen breuk met het verleden van het Belgische socialisme : reeds voor de oorlog bestond een belangrijke stroming in de BWP, o.l.v. E. Vandervelde, en gesteund door de parlementaire fractie, die beslist niet afwijzend stond tegenover het steunen van een liberale regering (46).

Het uitbreken van de oorlog had een situatie in het leven geroepen, waarin de socialisten van oordeel waren het landsbelang boven het klassebelang te moeten laten prevaleren : om die reden was E. Vandervelde tot de regering van nationale eenheid toegetreden, had J. Wauters zijn medewerking verleend aan het Nationaal Hulp- en Voedingscomité om in de bevoorrading van de bevolking te voorzien, en werkte E. Anseele intens mede met het Gentse gemeentebestuur, om het lot van de arbeidersklasse in deze moeilijke omstandigheden te verzachten.

Na de wapenstilstand, en bij de terugkeer van de regering, stelden de socialistische voormannen een algemene ontredde vast, die zij alleen doeltreffend meenden te kunnen overwinnen, door samen met de andere partijen alles in het werk te stellen tot het nationaal herstel : het doel van de regeringsmedewerking was ditmaal niet het hoofd te bieden aan een gemeenschappelijke externe vijand, maar aan een gemeenschappelijk intern gevaar, nl. de gevolgen van de oorlog voor België zelf. De oorlogsomstandigheden hadden de socialistische leiders reeds te zeer geïntegreerd in het regime, dan dat zij op het ogenblik waarop belangrijke realisaties op til waren, de pas verworven macht zouden kunnen vaarwel zeggen. De regeringsmedewerking waartoe op 14 november besloten werd, was daarom slechts de voorzetting van een evolutie, in 1914 ingezet. Vanuit deze visie was het niet verwonderlijk dat het kerstcongres van 1918 met een zeer grote meerderheid haar goedkeuring hechtte aan de beslissingen van de leiding.

Alleen J. Jacquemotte, die vóór de oorlog één van de leidende figuren was van de linkervleugel, en na de wapenstilstand onmiddellijk begon met de publicatie van een links tendensblad *L'Exploité* bracht principiële bezwaren naar voor tegen de regeringsdeelname. Zijn aanhang op het congres bleef evenwel zeer miniem.

---

(46) Op het BWP-congres van 1910 werd deze kwestie uitvoerig besproken; L. de Brouckère leidde toen de linkervleugel, die gekant was tegen iedere vorm van compromis met de bourgeoisie. Het reformistische standpunt werd verdedigd door E. Vandervelde en E. Anseele, die sociale hervormingen het meest efficiënt gerealiseerd zagen, indien de socialisten zich niet afzijdig zouden houden van regeringsdeelname. Op het congres van 1918 brachten beiden dezelfde argumentatie naar voor, aangepast aan de omstandigheden.

De Antwerpse federatie was, in tegenstelling tot de groep rond J. Jacquemotte, niet gekant tegen de deelname van de socialisten aan een regering waarin zij niet de meerderheid vertegenwoordigde; zij was van oordeel het socialistische programma op geleidelijke manier te kunnen verwezenlijken, door trapsgewijze hervormingen. Een radicale omvorming van het bestel leek haar niet noodzakelijk voor de verwezenlijking van het socialisme: op dit vlak waren de standpunten van deze federatie identiek met deze van de nationale socialistische leiding. Zij was evenwel niet steeds te spreken over het concrete beleid van de eerste regering Delacroix, dat zij vaak te laks vond: in Volksgazet werd bijvoorbeeld heftig geprotesteerd in februari 1919 tegen het uitblijven van algemene verkiezingen (47).

Het duurde tot het voorjaar van 1920 vooraleer te Antwerpen een beweging loskwam tegen verdere regeringsdeelname.

De voortzetting van een regering van nationale eenheid na de verkiezingen van 1919, de eerste volgens het algemeen enkelvoudig stemrecht, werd vooral door de vakbonden gestimuleerd: de aanwezigheid van J. Wauters op het departement van Arbeid, leek hun waarschijnlijk de beste garantie om de toestand van de arbeiders geleidelijk te verbeteren en de sociale vrede te verzekeren; bovendien leek het niet onwaarschijnlijk dat de pas verworven syndicale vrijheid in de openbare diensten het best zou geconsolideerd worden door de socialistische aanwezigheid in de regering. Evenals op het kerstcongres van 1918 werd op het congres van 1919 de deelname alleen bestreden door de groep rond J. Jacquemotte (48).

In 1920 keerde het getij evenwel enigszins: de gevolgen van de economische crisis in de USA begonnen ook in België voelbaar te worden; het aantal werklozen bleef hoog, de levensduurte steeg. Een relatief groot aantal stakingen vertroebelden de sociale vrede. In deze vrij gespannen atmosfeer vergaderde het socialistisch paascongres van 1920 (49). Te oordelen naar het verslag van de algemene raad lag het in haar bedoeling de aandacht van het congres af te leiden naar het «actieprogramma tegen het dure leven», goedgekeurd op een gemeenschappelijke vergadering van de algemene raad en de syndicale commissie, en op die manier de netelige kwestie van verdere regeringsdeelname te ontwijken. Dank zij de tussenkomst van W. Eekelers, namens de

---

(47) Op dat ogenblik waren de eerste na-oorlogse algemene verkiezingen in Groot-Brittannië, Duitsland en Oostenrijk reeds achter de rug.

(48) Officieel verslag van het buitengewoon congres, gehouden op 29 en 30 november en 1 december 1919. Brussel, 1920.

(49) Officieel verslag van het 31^e congres, op 3-5 april 1920, Brussel, 1920.

Antwerpse federatie, werd het probleem toch aangesneden. Zijn ongenoegen werd gedeeld door een groot aantal andere sprekers. In deze gespannen atmosfeer leek het de socialistische leiding wenselijk geen eigen dagorde naar voor te brengen, en haar steun te verlenen aan de Antwerpse, waarin verdere regeringsdeelname afhankelijk gesteld werd van de oplossing, vóór het einde van de parlementaire zitting, van de woningnood, de stijgende levensduurte en de syndicale vrijheid. Door toe te geven aan de stijgende ontevredenheid en verdere regeringsdeelname niet langer onvoorwaardelijk te aanvaarden hoopte de leiding een verdere vooruitgang van de linkervleugel te remmen. Hierin slaagde zij vrij goed op dit congres, dat met overgrote meerderheid de Antwerpse motie goedkeurde (met 1314 stemmen, tegen 330 voor de motie van J. Jacquemotte).

De houding van de Antwerpse federatie op dit congres was « centristisch » : het verschil met de linkervleugel was duidelijk, daar de Antwerpenaars nooit principiële bezwaren hadden geuit tegen regeringsdeelname. Door deze evenwel nooit kritiekloos te aanvaarden en door haar scepticisme tegenover het uitblijven van socialistische realisaties distantieerde zij zich van de leiding, en van de rechtervleugel in de partij.

Op het buitengewoon congres van november 1920 (50) werd haar centrisme nog manifester. Op dat ogenblik had de tweede regering Delacroix haar ontslag ingediend n.a.v. het conflict in de schoot van de regering over de transitkwesitie van Franse munitie naar Polen (zie verder). De kwestie van verdere socialistische deelname kwam bijgevolg onvermijdelijk te berde : de Antwerpse federatie diende een motie in, waarin gepleit werd voor de terugkeer tot de oppositie, om, in volledige onafhankelijkheid, te kunnen strijden voor de realisatie van het socialistische ideaal, en op die manier de noodzakelijke eenheid in de socialistische beweging te handhaven. Terwijl de partijleiding en de rechtervleugel zich op het vorige congres nog met de Antwerpse federatie hadden kunnen solidariseren, om op die manier de linkervleugel te neutraliseren, was het radicaliseringsproces in deze federatie ondertussen reeds zover gevorderd dat een alliantie met de leiding over een gemeenschappelijke politiek onmogelijk werd, en ditmaal de linkervleugel haar motie introk om zich achter de Antwerpse te scharen, en op die manier een vrij sterke oppositie tegen verdere regeringsdeelname te voeren (25 % van de stemmen).

---

(50) Officieel verslag van het buitengewoon congres van 30-31 oktober en 1 november 1920. Brussel, 1920.

Twee dagen voor de samenstelling van de regering-Carton de Wiart werd een beperkt congres (51) bijeengeroepen om een ultieme beslissing te nemen over de voorwaarden tot verdere socialistische regeringsdeelname. De weigering van Carton de Wiart de zes-maandendienst (één van de urgente socialistische eisen, nog geaffirméerd op het allerheiligencongres van 1920) in het regeringsprogramma op te nemen stuitte op een grote weerstand in deze vergadering. Met een vrij geringe meerderheid werd de regeringsdeelname tenslotte aanvaard : de oppositie werd naast L. de Brouckère waarschijnlijk in grote mate gevoerd door de Antwerpse federatie, traditioneel zeer anti-militaristisch (zie verder).

Bij deze discussie over regeringsdeelname van 1918 tot 1921 is het opvallend dat de toename van de oppositie van de Antwerpse federatie gepaard ging met een vermindering van invloed van de socialistische ministers in de drie regeringen van nationale eenheid : in de eerste regering-Delacroix waren de socialisten eisende partij, en bleef de socialistische kritiek beperkt tot de — later communistische — linkervleugel. De oppositie nam toe naarmate geconstateerd werd dat de socialistische realisaties niet zo omvangrijk en diepgaand waren als gehoopt werd. Alhoewel deze malaise zich manifesteerde in alle federaties, was de Antwerpse de enige waar ze stevige voet aan de grond kreeg, en mede gedragen werd door de plaatselijke leiding. De oppositie tegen regeringsdeelname nam ook toe te Antwerpen, naarmate de crisis met de linkervleugel acuter werd : door zich in de oppositie terug te trekken hoopten de Antwerpenaars de eenheid in de Belgische socialistische beweging te herstellen. Dit verlangen naar eenheid in de arbeidersbeweging was bovendien tekenend voor de ganse « centristische » beweging in Europa.

Herstel van de tweede Internationale.

Bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog was de tweede Internationale in feite uiteengevallen in een reformistische vleugel, gestimuleerd door de socialistische partijen uit Nederland en Skandinavië, en een revolutionair-pacifistische vleugel, in hoofdzaak gevormd door de Zwitserse en Italiaanse socialistische partij. Uit deze groep ontstond de zgn. Zimmerwald-beweging, geïnspireerd door het streven van Lenin de oorlog om te zetten in een burgeroorlog en op die manier

---

(51) Verslagen voorgelegd aan het 32^e congres van de BWP, gehouden op 26-27 maart 1921, Brussel, 1921, blz. 46-49.

door een sociale revolutie de dictatuur van het proletariaat te vestigen.

Door het welslagen van de oktober-revolutie, die de ideeën van Lenin in werkelijkheid omzette, werd deze revolutionaire strekking uiteraard ten zeerste versterkt. De reformistische vleugel daarentegen slaagde er niet in tot eenheid te komen en een gemeenschappelijk actieprogramma vast te leggen. Tijdens de oorlog deed C. Huysmans, als secretaris van het ISB, hopeloze pogingen de Franse, Duitse en Belgische meerderheidssocialisten rond de conferentietafel te brengen. De voorzitter van het ISB, E. Vandervelde, kon hij slechts in februari 1918 (op de intergeallieerde conferentie te Londen) overhalen zijn medewerking te verlenen aan de samenkomst van de — reformistische — meerderheidssocialisten van de verschillende oorlogvoerende landen. Deze kentering kwam evenwel te laat : de gebeurtenissen volgden elkaar nu zeer vlug op, en toen de wapenstilstand ondertekend was, hadden deze socialisten nog geen gemeenschappelijk standpunt kunnen innemen i.v.m. het te volgen na-oorlogse internationale beleid ; zij bleven dan ook afwezig op de belangrijke vredesonderhandelingen te Versailles : de plannen om te Versailles een socialistische conferentie te beleggen, op het ogenblik waarop de beroepsdiplomaten er over de vrede onderhandelden vielen in het water, o.a. omdat de Franse regering visa's weigerde aan de Duitse socialistische afgevaardigden.

De eerste na-oorlogse maanden werden gekenmerkt door een hoge graad van verwarring in socialistische middens, vooral i.v.m. het herstel van de Internationale. Het meest treffende bewijs hiervoor is de leemte die er te bespeuren valt in de handboeken over de Internationale en het Europese socialisme voor de periode november 1918 — februari 1919 : alhoewel het ISB in die maanden zeer actief was, wordt hiervan nagenoeg geen gewag gemaakt in deze werken (52).

Ook de BWP werd onmiddellijk na de oorlog geconfronteerd met het vraagstuk van het herstel van de Internationale, te meer daar zij vóór de oorlog zeer sterk vertegenwoordigd was in het ISB, waarvan de zetel overigens in het Brusselse Volkshuis gevestigd was. De gegevens over haar politiek in deze zijn echter eveneens schaars, zodat zij slechts op een vrij fragmentarische wijze kan gereconstrueerd worden.

(52) Zie vooral: Carl A. LANDAUER, *ibid.*, blz. 790 en volg.

C.H.D. COLE, *History of socialist Thought*, London and New York, 1953-1959, IV, vol. 2, blz. 290 en volg.

Julius BRAUNTHAL, *Geschichte der Internationale*, Hannover, 1960, 1963, II, blz. 168 en volgende.

De wapenstilstand belette C. Huysmans niet zijn pogingen voort te zetten tot het herstel van de Internationale, hierin in hoofdzaak door twee motieven gedreven : een dam op te werpen tegen de op dat ogenblik succesrijke revolutionaire beweging, en een duidelijk socialistisch antwoord te geven aan de imperialistische neigingen, die op de vredesconferentie te Versailles tot uiting kwamen. Alhoewel dit niet zonder meer kan bevestigd worden, is het niet onmogelijk dat het eerste motief het zwaarst doorwoog (53). Hij coördineerde zijn actie met deze van de « Commissie van Vier », samengesteld op de laatste intergeallieerde socialistische conferentie van september 1918, met het doel een algemeen congres samen te roepen. Van deze vier commissieleden waren E. Vandervelde en Henderson de grootste voorstanders van dit congres.

In februari 1919 ging de eerste *socialistische conferentie te Bern* door, waarop naast de Russische bolsjevisten, alleen de Belgische socialistenvan niet vertegenwoordigd waren : op dat ogenblik was de meerderheid gekant tegen een ontmoeting met de SPD, die zij verantwoordelijk bleef stellen voor het uiteenvallen van de Internationale in 1914, haar emotionele anti-Duitse gezindheid maakte het haar onmogelijk een juist inzicht te krijgen in de motieven die C. Huysmans en E. Vandervelde dreven tot het zoeken naar contacten met hun Duitse partijgenoten. Op een gemeenschappelijke vergadering van de algemene raad en de syndicale commissie, stelde de meerderheid met 21 stemmen tegen 10 bij 5 onthoudingen E. Vandervelde in het ongelijk door te weigeren een delegatie naar Bern te sturen (54).

Dit officiële partijstandpunt belette de Antwerpse federatie evenwel niet openlijk een andere mening naar voor te brengen : *Volksgazet* pleitte herhaaldelijk voor het herstel van de tweede Internationale, waarvan de SPD noodzakelijkerwijze diende deel uit te maken — spijs haar falen tijdens de oorlog —, en viel in min of meer bedekte vorm deze partijgenoten aan die de SPD uit de internationale socialistische beweging wilden sluiten (55). Ondertussen was het evenwel duidelijk dat te Antwerpen een grotere sympathie bestond tegenover de

(53) Op het Kerstcongres van 1918 verweet C. Huysmans zijn partijgenoten, dat zij het hun Duitse collega's wel bijzonder moeilijk maakten door hun afwijzende houding en wees hij op de noodzaak de positie van de meerderheids-socialisten in Duitsland zelf te versterken; hierbij insinueerde hij dat slechts op die manier de revolutionaire gisting in Centraal Europa kon ongedaan worden.

(54) Verslagen voorgelegd aan het 31^e congres van de BWP, op 3-5 april 1920, gehouden. Brussel 1920, blz. 14-15.

Volgens *Volksgazet* van 5-6 februari 1919 zou E. Anseele op dit congres een redevoering gehouden hebben waarin hij pleitte voor een Belgische deelname aan de Conferentie van Bern. Tegenstanders waren vooral: L. Bertrand, Bologne, J. Destrée.

(55) Cf o.a. *Volksgazet*, 8 januari 1919.

afgescheurde Duitse onafhankelijke socialisten (USPD) dan tegenover de meerderheid : het is niet uitgesloten dat hierbij de overweging een rol speelde, dat de radicale USPD een meer efficiënte partijformatie was om de gisting in Duitsland op te vangen, die anders in het voordeel van de communisten zou uitvallen, dan de met de burgerij en leger verbonden SPD. Kenmerkend voor deze sympathie was de overname van een essentieel programmapunt van de USPD, nl. de oprichting van Arbeiders- en Soldatenraden (56). Ook op de socialistische congressen was het de Antwerpse delegatie die steeds wees op de noodzaak van herstel van de Internationale.

Het innemen van dit — in de BWP — non-conformistische standpunt werd vergemakkelijkt door het feit dat zij de onomwonden goedkeuring wegdroeg van de partijvoorzitter zelf ; toen hij de partijmeerderheid niet achter zich kreeg om een Belgische delegatie naar de conferentie van Bern te sturen, had hij zich genoodzaakt gezien zijn ontslag in te dienen als voorzitter van het ISB ; hij gaf evenwel zijn plannen niet op de BWP haar plaats in de Internationale weer te doen innemen, en steunde daarom C. Huysmans en de Antwerpse federatie.

Alhoewel niet gemandateerd door de partij zelf bleef C. Huysmans bijzonder actief als secretaris van het ISB, en had hij een zeer belangrijk aandeel in deze eerste na-oorlogse socialistische conferenties : in België kon evenwel slechts rekenen op de persoonlijke steun van de partijvoorzitter, van E. Anseele (en de Gentse federatie) en de Antwerpse federatie. Samen met Branting en Henderson maakte hij deel uit van het Voorlopig Bureau, dat als uitsluitende opdracht kreeg een tweede conferentie voor te bereiden, in augustus 1919, te Luzern (57).

Alhoewel het verloop van de besprekingen te Bern buiten het bestek van dit onderwerp valt, dienen haar belangrijkste programmapunten vermeld ; zij betroffen :

- de afkeuring van de bolsjevistische revolutie ;
- de bevestiging van haar gehechtheid aan de parlementaire democratie, met eerbiediging van de individuele vrijheden ;
- de samenstelling van een permanente commissie, met als opdracht de territoriale problemen te bespreken, die op dat ogen-

(56) *Volksgez.*, 16-17 april 1919. Pleidooi van W. Eekelers voor de oprichting van soldatenraden op het Paascongres van 1921, blz. 53-56.

(57) A. VAN LAAR, Biografie van C. Huysmans, *ibid.*, blz. 144.

blik het onderwerp van discussie uitmaakten op de vredesconferentie te Versailles.

Het bureau van het ISB werd voorlopig naar Amsterdam overgeplaatst, waar deze commissie vergaderde : de BWP was zich onder tusschen bewust geworden van haar isolement en liet zich vertegenwoordigen in deze commissie : alhoewel haar scepticisme tegenover de SPD nog niet verminderd was, weigerde zij niet langer met hen aan de conferentietafel te zetelen (58). Voor deze evolutie zijn in hoofdzaak twee redenen aan te geven :

- in maart 1919 werd de derde Internationale opgericht : alhoewel de westerse landen slechts door splintergroepen vertegenwoordigd waren, hield de veroordeling van de zgn. sociaal-patriotten een bedreiging in voor de reformistische socialisten en de tweede Internationale : zij dienden duidelijk stelling te nemen tegenover deze revolutionaire stroming ; ook in de BWP werd men zich hiervan bewust ;
- de onderhandelingen te Versailles bleken niet de resultaten te zullen afwerpen die de socialisten ervan verhoopt hadden ; een internationale socialistische actie scheen de laatste en enige mogelijkheid te zijn om de vrede te waarborgen en een efficiënte Volkenbond op te richten : internationale solidariteit onder de socialistische partijen was hiertoe noodzakelijk.

Deze evolutie in de BWP kwam reeds tot uiting op het paascongres van 1919, twee maanden na de conferentie van Bern (59), toen de kwestie van de Belgische deelname aan de conferentie van Luzern besproken werd : een motie tegen deze deelnamen en de ontmoeting met de SPD, ingediend door J. Destrée, M. Terwagne en Bologne behaalde slechts een vijftiental stemmen (60), terwijl de resolutie van L. de Brouckère, die zich voorwaardelijk uitsprak voor een Belgische deelname, met een zeer grote meerderheid werd goedgekeurd : de Antwerpse federatie protesteerde evenwel tegen het *voorwaardelijke* van deze deelname, die afhankelijk gesteld werd van het « hoe » en het « door wie » van deze conferentie ; zij was voorstander van een onvoorwaardelijke steun aan dit initiatief, maar stemde tenslotte in met de motie van L. de Brouckère, om de terugkeer van de BWP in de Internationale niet nog meer te bemoeilijken.

(58) C. LANDAUER, *ibid.*, blz. 195. J. BRAUNTHAL, *ibid.*, blz. 173.

(59) Officieel verslag van het 30e congres van de BWP, gehouden op 19-21 april 1919, Brussel, 1919, *passim*.

(60) A. VAN LAAR, *ibid.*, blz. 145.

Op deze *conferentie te Luzern*, in augustus 1919, werden de laatste voorbereidselen getroffen voor een internationaal socialistisch congres, dat het volgende jaar te Genève zou gehouden worden : de kwestie van het herstel van de tweede Internationale en analoog hiermede van de houding aan te nemen tegenover Sovjet-Rusland en de derde Internationale was de meest actuele. Alhoewel de BWP haar isolement doorbroken had, door niet langer te weigeren met de SPD te confereren, bleef zij als voorwaarde tot deelneming aan het congres te Genève stellen dat de kwestie van de oorlogsschuld grondig zou besproken worden. Het koppig vasthouden aan deze bespreking bewijst dat de meerderheid van de Belgische socialistten geen helder inzicht had in de reël brandende problemen van de socialistische beweging, m.n. de scheuring tussen het revolutionaire en reformistische kamp, en zich blind staarde op een probleem dat op dat ogenblik nog slechts historische waarde bezat ; zij besepte niet dat — bij een eventueel herstel van een reformistische Internationale — de aanwezigheid van de machtige SPD allernoodzakelijkst was en dat het bijgevolg niet wenselijk was deze Duitsers te isoleren. Bovendien besepte zij niet voldoende dat zich een belangrijke zwenking naar links voltrok in de Europese socialistische partijen : vanaf maart 1919 verlieten de ene socialistische partij na de andere de tweede Internationale, omdat zij haar politiek te gematigd en te laks vonden : de Italiaanse, de Noorse, de Zwitserse, de Oostenrijkse, de USPD, de SFIO ; in het voorjaar van 1920 kon de tweede Internationale nog slechts rekenen op de steun van de Labour party, de SPD, de SDAP, de Skandinaafse partijen (de Noorse uitgezonderd) en de BWP ; haar prestige werd evenwel ten zeerste aangetast door de terugtrekking van de gezaghebbende USPD en SFIO.

Ondertussen voltrok zich ook in de BWP zelf een zekere verandering : de groep rond J. Jacquemotte, die aanvankelijk aan de zijde stond van E. Vandervelde, C. Huysmans en de Antwerpse federatie voor het herstel van de tweede Internationale, evolueerde meer naar links : zij nam een analoog standpunt in als de SFIO en USPD, die aanvankelijk de herstpogingen van de tweede Internationale steunden, om vanaf het voorjaar 1919 meer en meer kritiek op deze organisatie uit te oefenen, zonder zich nochtans te solidariseren met de derde Internationale.

Op de BWP congressen van 1919 en vooral dit van 1920 kwam deze evolutie duidelijk tot uiting (61) : de linkervleugel was tegen de

---

(61) Officiële verslagen van het 31e congres van de BWP, gehouden op 3-5 april 1920, Brussel, 1920, *passim*.

deelname van de BWP aan het congres te Genève, de Waalse socialisten, die zich vroeger verzetten tegen een ontmoeting met de SPD, waren niet langer gekant tegen dit internationale congres, maar eisten een grondige bespreking van de kwestie van de schuldvraag en hoopten op grond daarvan een epuratie in de SPD te kunnen doorvoeren (62).

Ook op het congres te Genève zelf in augustus 1920 bleef de Belgische delegatie de bespreking eisen van de kwestie van de oorlogsverantwoordelijkheid, hierin alleen gesteund door de nationalistische « Parti ouvrier de France » (een afscheuring van de SFIO) en spijs de bezwaren van de Britten. Een speciale commissie werd hiertoe samengesteld, en besprak een desbetreffend SPD-rapport. Het congres sprak een veel duidelijkere veroordeling uit van Duitsland en zelfs van de SPD, dan te Bern gebeurd was, wat waarschijnlijk toe te schrijven is aan de Belgische aanwezigheid, en de ernst die de BWP maakte van deze — historische — kwestie. Van groter belang dan deze schuldvraag-kwestie was evenwel de veroordeling door het congres van het bolsjevisme, en de gehechtheid die het uitsprak tegenover de democratie, waaronder zeer duidelijk de bestaande parlementaire democratie verstaan werd. Dit congres was evenwel niet langer representatief voor de socialistische beweging in Europa : uiterst links situeerde zich de derde Internationale, die, alhoewel in West-Europa zelf numeriek niet zo belangrijk, de emantatie betekende van het eerste land, dat pretendeerde het socialisme gerealiseerd te hebben, nl. Rusland ; tussen de derde Internationale en de tweede Internationale bewogen zich een groot aantal massapartijen die aarzelden tussen beide, en tenslotte een eigen Internationale (van Wenen) oprichtten, die een fusie beoogde van deze groepen van de tweede Internationale die trouw gebleven waren aan het principe van de klassenstrijd, en van de derde Internationale (63). De eigenlijke tweede Internationale was tot een minderheid geslonken, die — in het kader van de Europese socialistische beweging — een eerder rechtse positie innam. In deze reformistische Internationale nam de BWP, samen met de afgescheurde Parti Ouvrier Français, de rechtervleugel in. Deze verschuiving was in hoofdzaak het gevolg van haar onverzettelijkheid tijdens en na de oorlog : terwijl zij vóór 1914 een verzoenende rol had gespeeld tussen de SFIO en de SPD, en daardoor een strategische positie innam in de Internationale en het ISB,

(62) Cf de redevoering van L. Piérard op dit congres.

(63) Toen, door de afkondiging van de beruchte XXI Voorwaarden door het 2e congres van de IIIe Internationale deze fusie onmogelijk bleek, zochten zij weer aansluiting bij de IIe Internationale.

rangeerde zij zich nu in feite en marge van deze beweging. Het was vooral te danken aan de politiek van C. Huysmans en de onvoorwaardelijke steun die hij genoot van zijn federatie en van zijn partijvoorzitter dat de BWP zich niet uit de internationale socialistische beweging sloot. Deze evolutie ging gepaard met een bepaalde ommekeer der allianties in de BWP zelf : terwijl de linkervleugel en een deel van de reformistische strekking (o.l.v. E. Vandervelde, C. Huysmans en de Antwerpse federatie) aanvankelijk eenzelfde standpunt vertolkten (nl. herstel van de tweede Internationale) tegen de nationalistische vleugel in de BWP, voltrok zich vanaf 1919, en vooral na 1920, een ommekeer : de reformistische vleugel verenigde zich met de nationalistische elementen in de partij tegen de linkervleugel, die steeds duidelijker sympathieën begon te vertonen voor de derde Internationale. In heel deze evolutie bleven alleen C. Huysmans en E. Vandervelde (en hun aanhang) trouw aan hun initiaal standpunt ; de linkervleugel evolueerde naar links, onder invloed van de buitenlandse gebeurtenissen en van het gebrek aan soepelheid van de partijleiding ; de rechtervleugel evolueerde naar het centrum (standpunt C. Huysmans), omdat zij zich bewust werd van de onhoudbaarheid van haar onverzoenlijkheid tegenover de SPD.

Internationale politiek en militaire kwestie.

Niet alleen op het vlak van de regeringsdeelname, maar meer nog op dat van het buitenlandse beleid manifesteerde zich de originele, centristische positie van de Antwerpse federatie. Reeds vroeger werd gewezen op het feit dat de BWP haar eenheid na de oorlog wist te herstellen, dank zij concessies aan haar nationalistische rechterzijde, terwijl te Antwerpen deze eenheid daarentegen hersteld werd door de uitschakeling van de Belgisch-nationalistische elementen. Daar de Antwerpse federatie zich nagenoeg niet had laten meeslepen door een nationalistische roes die zich onmiddellijk na de oorlog van België meester maakte, was zij, meer dan de andere federaties, bij machte trouw te blijven aan de socialistische principes van pacifisme en internationalisme.

De belgische buitenlandse politiek werd in die periode in hoofdzaak bepaald door drie kwesties, die op een zeer hechte wijze met elkaar verband hielden :

- de vrede van Versailles ;
- het Frans-Belgisch militair akkoord ;
- de houding tegenover het overwonnen Duitsland.

Alhoewel de posities van de Antwerpse federatie in essentie niet verschilden van deze van de BWP, waren haar standpunten steeds gekenmerkt door een grotere graad van pacifisme en internationalisme, en een mindere mate van identificatie met de zgn. nationale belangen.

Dit bleek reeds uit de socialistische reactie op de *vrede van Versailles*. Zonder hier te willen ingaan op de draagwijdte en inhoud van dit verdrag, was het op dat ogenblik duidelijk dat het in zich de kiemen droeg van nieuwe conflicten en dat een zeer grote discrepantie bestond tussen de principiële basis nl. de 14 punten van President Wilson, en de ware inhoud van het verdrag; de negatieve reactie van de Franse, Britse en Duitse socialisten bleef daarom ook niet uit: in Groot-Brittannië, Frankrijk en Italië werd op 20 en 21 juli 1919 als protest tegen dit verdrag gestaakt voor een democratische wereldvrede. De Belgische socialisten waren de enige om het verdrag in zijn geheel te aanvaarden (hierbij moet evenwel rekening gehouden worden met het feit dat in het oog van zeer veel Belgen het herstel van hun onafhankelijkheid opwoog tegen alle negatieve aspecten van het verdrag); zij namen ook geen deel aan deze internationale stakingsbeweging. Wel had E. Vandervelde, die deel uitmaakte van de Belgische delegatie te Versailles, aanvankelijk geaarzeld zijn handtekening te plaatsen onder een tekst, waarvan de principes zijn volledige goedkeuring wegdroegen, maar waar hij bezwaren had tegen de daaropvolgende bepalingen (64). In juli 1919 keurde de algemene raad met een zeer grote meerderheid (twee leden stemden tegen, drie onthielden zich) het verdrag goed; bij de parlementaire discussie gaf de socialistische kamerfractie zelfs — bij monde van L. Bertrand — de indruk zijn bepalingen te gematigd te vinden. De Antwerpse federatie was de enige om een standpunt in te nemen, analoog met dat van de Franse en Britse socialisten: *Volksgazet* solidariseerde zich met de stakingen van 20 juli (65) en veroordeelde herhaaldelijk deze vrede, omdat ze geen einde had gesteld aan de oorlog, die vooral in Oost-Europa nog verder woedde (*Volksgazet*, hierin het standpunt vertolkend van haar federatie en van C. Huysmans, liet eveneens herhaaldelijk haar afkeuring blijken tegenover de geallieerde interventies in Rusland).

Deze afkeuring van de vrede van Versailles ging gepaard met een verregaand *scepticisme tegenover de Franse buitenlandse politiek*,

(64) E. VANDERVELDE, *ibid.*, blz. 284. P. HYMANS, *Mémoires II*, Brussel, 1957, blz. 334.

(65) *Volksgazet*, 11-12 juli 1919.

ingegeven door een op dat ogenblik ongegronde vrees voor een Duitse revanche en bijgevolg gericht op het opbouwen van een sluitend veiligheidssysteem tegen een nieuwe Duitse agressie. Daar de USA en Groot-Brittannië weinig voelden voor deze politiek, zocht Frankrijk zijn heil in het afsluiten van een aantal allianties met buurlanden van Duitsland om zichzelf op deze manier te beveiligen tegen Duitsland en haar hegemonie in Europa te vestigen. In het Oosten was een alliantie met Rusland, haar vroegere bondgenoot, onmogelijk geworden, zodat Frankrijk toenadering zocht tot de Westelijke buurlanden, van Rusland, o.a. Polen. In het westen werd België de aangewezen bondgenoot van Frankrijk : door het uitblijven van een Frans-Brits-Amerikaans verdrag en door de mislukte pogingen van de Belgische diplomatie tot herziening van de verdragen van 1839, voelde België zich dubbel onveilig en afgezonderd. Evenals Frankrijk was het bovendien bevreesd voor een mogelijke Duitse revanche en stuurde het aan op allianties met Frankrijk en Groot-Brittannië : daar dit laatste land evenwel geen nieuwe verplichtingen op het vasteland wenste aan te gaan, zocht België, vooral onder impuls van zijn minister van buitenlandse zaken P. Hymans, eenzijdig toenadering tot Frankrijk. In de eerste helft van 1920 werden onderhandelingen ingezet tussen de Franse en Belgische legerstaven over het afsluiten van een defensief akkoord, om te voorzien in wederzijdse bijstand bij een niet uitgelokte aanval.

De reacties van de Belgische publieke opinie op deze onderhandelingen waren zeer uiteenlopend : de pro-Franse gevoelens waren in Wallonië steeds zeer levendig geweest, zodat hier — onafgezien van de politieke implicaties — emotioneel vrij positief gereageerd werd op deze onderhandelingen ; om tegengestelde redenen stond de Vlaamse publieke opinie eerder afwijzend. Naast deze meer emotionele reacties, hadden velen bezwaar tegen een eenzijdig akkoord met Frankrijk, zolang dit niet werd aangevuld met een Brits, omdat ze hierin een gevaar zagen voor de Belgische onafhankelijkheid : vooral in katholieke kringen vond dit argument aanhang. Daarenboven voelden de progressieve kringen weinig voor een akkoord met Frankrijk, wier buitenlandse politiek op dat ogenblik niet van aard was een bestendige vrede te garanderen ; de Franse interventies in Rusland en haar steun aan Polen verontrustten de socialistische partijen in Europa. In deze omstandigheden was het niet verwonderlijk dat de BWP officieel weinig voelde voor een Frans-Belgisch verdrag ; daar zij op dat ogenblik evenwel de regeringsverantwoordelijkheid deelde, diende zij haar kritiek te temperen. Bovendien bestond bij de Waalse socialisten een sterke stroming en voordele van het Frans-Bel-

gisch militair akkoord, waartegen de partijleiding niet optrad. Buiten de Antwerpse federatie vond het officiële partijstandpunt zelfs nagenoeg geen verdedigers : toen C. Huysmans in *Le Peuple* een artikelenreeks publiceerde, waarin hij zijn wantrouwen tegenover een eenzijdig akkoord met Frankrijk uitsprak, indien dit niet zou aangevuld worden door één met Groot-Brittannië (66), werd hij heftig aangevallen door R. Branquart die hem zijn pro-Britse houding verweet (67). Ook in het socialistische *Journal de Charleroi* verschenen artikels van J. Destree e.a., waarin de gehechtheid van de Waalse socialisten tegenover een pro-Franse politiek tot uiting kwam (68).

In de zomer van 1920 bereikte deze kwestie van het Frans-Belgisch militair akkoord een crisis, toen de Franse regering de Belgische transitorecht vroeg voor munitie, bestemd voor Polen, op dat ogenblik gewikkeld in een oorlog met Rusland (69). In afwezigheid van de minister van buitenlandse zaken, P. Hymans, besloot de kabinetsraad officieel dit verzoek van de hand te wijzen. De eerste minister hield zich evenwel niet aan deze beslissing, daar hij de Poolse ambassadeur of de Franse zaakgelastigde vertrouwelijk had megedeeld de transit oogluikend toe te laten (70). De kabinetsraad sanctioneerde trouwens deze inbreuk op haar initiaal standpunt door op 17 augustus de transit toe te laten, onder voorwendsel dat de Franse regering de verzekering gegeven had dat ze geen munitie bevatte (71). E. Vandervelde en J. Destrée waren evenwel niet aanwezig op deze vergadering. Toen vernomen werd dat de transit toegelaten was en de bewuste Franse treinen op weg waren naar Antwerpen protesteerde het Nationaal Comité van de syndicale commissie hiertegen. Op dat ogenblik was de vracht al te Antwerpen aangekomen (72) en was reeds een aanvang gemaakt met de verscheping. Toen, dank zij het openvallen

---

(66) *Le Peuple*, 21 juli 1920.

(67) *Le Peuple*, 29 juli 1920.

(68) *Journal de Charleroi*, 17 juli 1920, 20 juli 1920, 2 augustus 1920, 30 augustus 1920.

(69) De grenzen tussen het nieuw opgerichte Polen en Rusland waren niet duidelijk vastgelegd. Na de oktoberrevolutie vluchtten een groot aantal Poolse grondbezitters uit Oekraïne naar Polen, en zetten de regering aan tot herovering van hun vroegere bezittingen. Het Poolse lenteoffensief van 1920 was aanvankelijk een onverhoopt succes; vanaf juni begon het Rode Leger een tegenoffensief en bedreigde Warschau in juli. Deze Russische opmars allarmeerde Lloyd George en Poincaré: door de oprichting van een Sovjet-regering in Polen zou een brug gelegd worden tussen het revolutionaire Rusland en het gistende Duitsland; dergelijke brug diende ten allen prijze vermeden. Solidariteitsverklaringen en een massale wapenlevering aan Polen zouden dit bolsjevistisch gevaar tegengaan.

L. FISCHER, *The Soviets in World Affairs*, New York, 1960, blz. 187-190.

(70) P. HYMANS, *ibid.*, blz. 505.

(71) *Volksgazet*, 23 augustus 1920.

(72) *Ibid.*, 18 augustus 1920.

van een kist, de ware inhoud van de vracht bekend werd, greep de secretaris van de Antwerpse afdeling van het Spoorwegsyndicaat in, tevens onderstationschef van het Antwerpse Centraal-station : hij verbood de lading te verschepen, de beslissing van de regering consequent toepassend geen transit van munitie door te laten. De dokwerkers gingen hierop in staking en de algemene vergadering van de betrokken vakbond stelde volledig vertrouwen in zijn secretaris.

De beroering te Antwerpen en de terugkeer van P. Hymans noopten de regering de kwestie opnieuw te onderzoeken. De minister van buitenlandse zaken wenste dat de regering de transit van munitie toch zou toelaten, waarschijnlijk omdat op dat ogenblik de onderhandelingen over een defensief verdrag aan de gang waren, en P. Hymans zijn Franse partners niet wilde voor het hoofd stoten. Alhoewel L. Delacroix met zijn minister akkoord was over de noodzaak van de militaire steun aan Polen, desolidariseerde hij zich van hem in de kabinetsraad, uit vrees de Belgische onafhankelijkheid in het gedrang te brengen ; hij had evenwel geen bezwaren tegen een *directe* Belgische militaire hulp aan Polen (73). De kabinetsraad stelde P. Hymans in het ongelijk (hij kon slechts rekenen op de steun van zijn liberale collega P.E. Janson), en hij diende zijn ontslag in. Hij verzocht P.E. Janson evenwel in de regering te blijven om de onderhandelingen over het Frans-Belgisch akkoord tot een goed einde te brengen (74).

De rol van de socialistische ministers in heel deze kwestie was uiterst gematigd : P. Hymans kreeg de heftigste kritiek te incasseren vanwege de conservatieve katholiek H. Jaspar ; hij kon zelfs rekenen op de gereserveerde steun van J. Destrée, die de ministers waarschuwde voor overhaasting. De BWP was bovendien niet eensgezind gekant tegen de Franse steun aan Polen en zijn anti-Russische excessen : E. Brunet, de socialistische kamervoorzitter, maakte deel uit van een propagandacomité dat Polen steunde (75) en werd hiervoor nooit op de vingers getikt door zijn socialistische collega's. Het antibolsjevisme van de BWP had als gevolg dat E. Vandervelde geen regerings- of partijcrisis wenste rond deze Poolse kwestie. Alleen

(73) Archieven van P. Poulet, portefeuille 157. Brief van L. Delacroix aan P. Poulet, 21 augustus 1920.

P. HYMANS, *ibid.*, blz. 509-510.

(74) *ibid.*, blz. 510 en volg.

(75) Ch. WOESTE, *Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique*, III, Brussel, 1927-1937, blz. 106.

Het was ook Ch. Woeste die E. Brunet een « Socialiste d'occasion » noemde, *ibid.*, blz. 123.

de syndicale commissie en de Antwerpse federatie kozen radicaal stelling tegen de Belgische ambivalente positie in deze kwestie : dank zij de syndicale commissie, en vooral dank zij de Antwerpse afdeling van het spoorwegsindicaat, gesteund door de socialistische federatie zelf, kon tenslotte slechts een miniem gedeelte van de Franse munitie verscheept worden. Volksgazet stond volledig achter de actie van het spoorwegsindicaat, alhoewel ze geen grote « koppen » wijdde aan de kwestie — misschien om geen tegengestelde reactie in de partij op te roepen.

Deze actie te Antwerpen was ingegeven door een dubbel motief :

- verzet tegen steun aan Polen, dat een imperialistische politiek voerde tegenover Rusland : alhoewel de Antwerpse federatie niet sympathiseerde met het bolsjevisme, nam ze steeds heftig stelling tegen de geallieerde interventies in Rusland, en hun steun aan de Witte Legers ;
- deze transit werd beschouwd als een Frans maneuver om België te betrekken in haar buitenlandse politiek, die afgekeurd werd omwille van haar anti-bolsjevisme en « revanchisme » tegenover Duitsland.

Alhoewel het Frans-Belgisch militair akkoord zich beperkte tot een louter technische afspraak en in feite veel minder om het lijf had dan de publieke opinie meende, was het de uiting van de éénvormigheid van de Belgische politiek met de Franse voor zover het haar buitenlands beleid betrof. Vooral in haar politiek tegenover Duitsland kwam de Belgische afhankelijkheid tegenover Frankrijk duidelijk tot uiting. Een groot aantal Waalse socialisten had weinig bezwaar tegen deze afhankelijkheid, omdat het akkoord was met de anti-Duitse, revanchistische politiek van Frankrijk. Alleen de Antwerpse federatie distantieerde zich duidelijk van deze politiek, hierin gesteund door E. Vandervelde, die evenwel nooit ondubbelzinnig positie koos, om zijn verzoenende rol in de partij niet prijs te geven. De meningsverschillen tussen deze Waalse socialisten en de Antwerpse federatie, namens E. Vandervelde gesteund door zijn persoonlijke vriend L. de Brouckère, kwamen voor het eerst duidelijk aan het licht op het paascongres van 1921, enige dagen nadat Franse en Belgische troepen waren overgegaan tot de bezetting van drie steden op de rechter Rijnsoever, omdat Duitsland haar verbintenissen ivm. de herstelbetalingen niet zou nagekomen zijn. Een werkelijke confrontatie werd evenwel vermeden, omdat L. de Brouckère een — voor beide strek-

kingen aannemelijke — motie voorlegde, waarin het principe van de herstelbetalingen erkend werd, en gepleit werd voor een vreedzame oplossing van het conflict.

De crisis trad in een nieuw, acuut stadium, in mei, toen de geallieerde Herstelcommissie de totale Duitse schuld samen met een termijn voor betaling aan de Duitse regering als ultimatum voorlegde : zo dit niet vóór 12 mei 1920 aanvaard was, zouden de geallieerden (w.o. België) overgaan tot de bezetting van het Ruhrbekken, centrum van de Duitse staal- en kolenindustrie. In heel Europa hadden de socialisten zich steeds verzet tegen gewelddadige middelen om Duitsland tot herstelbetalingen te dwingen, zodat deze beslissing van de Herstelcommissie heel wat beroering verwekte, ook in de BWP : de algemene raad vergaderde, samen met de Syndicale commissie, om een gemeenschappelijk standpunt in te nemen : evenals op het paascongres stonden ook hier twee standpunten tegenover elkaar : het anti-Duitse, verdedigd door E. Brunet en het internationalistische verdedigd door L. de Brouckère. Slechts met een kleine meerderheid werd dit laatste standpunt, dat gedeeld werd door de hele Europese socialistische beweging, door de vergadering aanvaard (76).

Enkele dagen later maakten de socialistische ministers, op E. Vandervelde na, evenwel inbreuk op deze beslissing van de algemene raad door zich niet te verzetten tegen het besluit eventueel Belgische troepen naar de Ruhr te zenden (77). Alhoewel deze inbreuk op de partijtucht een zekere malaise veroorzaakte in de BWP, was zij toch tekenend voor de algemene atmosfeer bij de Belgische socialistten. Het is bovendien niet uitgesloten dat een consequent internationalisme vanwege de BWP niet door de socialistische massa's in België zou geaccepteerd zijn, omdat de anti-Duitse stemming, vooral als gevolg van de arbeidersdeportaties tijdens de oorlog, nog zeer levendig was. Deze stemming werd bovendien min of meer aangewakkerd door sommige socialistische politici, die een zeer groot prestige genoten in de partij (o.a. E. Brunet, L. Bertrand, J. Destrée, L. Piérard). Alhoewel de officiële standpunten van de BWP meestal analoog waren met deze van de andere socialistische partijen in Europa, steunden zij op een geringere meerderheid, en werden ze minder consequent nageleefd. Alleen de Antwerpse federatie maakte hierop, in Belgisch kader, een uitzondering : deze originaliteit is waarschijnlijk niet alleen toe

(76) Verslagen van het 33e congres van de BWP, gehouden op 15-17 april 1922, Brussel, 1922, blz. 94-99.

(77) J. Wauters en E. Anseele onthielden zich bij de stemming. J. Destrée stemde vóór; alleen E. Vandervelde stemde tegen.

te schrijven aan de invloed van C. Huysmans in de Scheldestad, maar ook aan het feit dat de anti-Duitse gezindheid te Antwerpen minder diep geworteld was, omdat een groot aantal Antwerpenaars de Duitse bezetting niet rechtstreeks ondervonden hadden, door hun verblijf in Groot-Brittannië en Nederland tijdens de oorlog.

Het verzet dat in de Antwerpse federatie los kwam tegen deze geweldspolitiek tegenover Duitsland werd eveneens ingegeven door een diep ingeworteld *anti-militarisme* en pacifisme. Alhoewel het anti-militarisme een socialistische traditie was, in België vooral gedragen door de Jonge Wachten, werd het principe van de nationale verdediging algemeen aanvaard, ook door de Antwerpse socialisten. De socialisten streefden alleen een grondige democratisering van het leger na, in de zin van volksmilities, zoals voorgesteld door J. Jaurès in zijn bekende *L'Armée Nouvelle*, in afwachting van volledige ontwapening. Reeds spoedig na de wapenstilstand raakte de actie hiervoor op gang die gevoerd werd onder de slogan van de zes-maandendienst, die in alle socialistische kiesprogramma's en voorwaarden tot regeringsdeelname opgenomen werd. Bij de samenstelling van de regering Carton de Wiart in 1920 weigerde de formateur deze socialistische eis in het regeringsprogramma op te nemen : zij versterkte de oppositie van de Antwerpse federatie tegen verdere regeringsdeelname op het allerheiligencongres van 1920. Ook op volgende congressen was het de Antwerpse federatie die, naast de Brusselse, het radicale anti-militaristische standpunt vertolkte. Het was eveneens W. Eekelers die zich verzette tegen het voorstel van zijn partijgenoot Mathieu om de pre-militaire opleiding op school aan beroepsmilitairen toe te vertrouwen (78); hij was het ook die pleitte voor de oprichting van soldatenraden in het leger (79). Eveneens in *Volksgazet* verschenen regelmatig zeer anti-militaristische artikels.

Uit dit alles blijkt, dat pacifisme en internationalisme de twee hoofdmotieven waren die de Antwerpse federatie dreven naar een non-conformistisch standpunt over de buitenlandse politiek. In dezelfde gedachtengang lag haar streven tot herstel van de socialistische Internationale.

Belgische nationalisme.

Na de oorlog maakte zich een nationaal en zelfs nationalistisch élan meester van de Belgische bevolking en politici : zij was een begrijp-

(78) *Annales Parlementaires de la Chambre*, 1920-1921, blz. 272.

(79) Officiële verslagen van het 32e congres van de BWP, gehouden op 26-27 maart 1921, Brussel, 1921, blz. 53-56.

pelijk en normaal gevolg van de oorlogsgebeurtenissen die bij de Belgen het besef had wakker geroepen dat zij gemeenschappelijke belangen hadden te verdedigen, m.n. het herstel van het land. De regering van nationale eenheid, tot stand gekomen enkele dagen na de wapenstilstand, was a.h.w. de emanatie van dit verlangen. In de BWP heerste een analoge atmosfeer, vooral in Wallonië.

De Antwerpse federatie onttrok zich evenwel in zekere mate aan deze algemene geestesgesteldenis. Eén van de oorzaken van dit non-conformisme kan gevonden worden in het feit dat een groot aantal Antwerpse militanten, die tijdens de oorlog in het neutrale Nederland verbleven, een meer objectieve informatie genoten over het verloop van de oorlog dan dezen in België en Frankrijk, waar een strenge censuur heerste : op deze manier waren zij bij machte een genuanceerder standpunt in te nemen tegenover de Entente en dus ook tegenover België. Daarenboven stimuleerde het havenklimaat de internationalistische stroming bij de Antwerpse socialisten, terwijl de incidenten met M. Terwagne hun de excessen van een hyper-gesensibiliseerd nationalisme moeten duidelijk gemaakt hebben.

Deze originaliteit manifesteerde zich het duidelijkst in de heftigheid waarmee ze de uitwassen van dit Belgisch nationalisme bestreed, nl. het annexionisme en het onbegrip voor de Vlaamse kwestie. Vooral in haar *anti-annexionisme* genoot zij de volledige steun van de partijvoorzitter, die evenwel steeds veel gematigder en verzoenender bleef in de formulering van zijn opvattingen dienaangaande. Alhoewel geen enkele socialist openlijk de partijvoorzitter hiervoor durfde aan te vallen, heerste in de BWP een bepaalde stroming die niet vijandig stond tegenover de territoriale vergroting van België : naast M. Terwagne waren verscheidene vooraanstaande socialisten (o.w. L. Piérard) lid van het « Comité voor Nationale Politiek » dat uitgesproken propaganda voerde voor een « groter België ». Daarenboven stonden bepaalde Waalse socialisten niet antipathiek tegenover deze stromingen, alhoewel ze niet zo ver gingen dit openlijk te affirmeren. Het *anti-annexionisme* van de Antwerpse federatie, en i.c. van C. Huysmans was in die mate origineel dat het eveneens steunde op de vriendschap tegenover Nederland die men niet wenste in het gedrang te brengen door een deel van zijn grondgebied op te eisen, en een zekere vorm van « grootneerlandisme » — waarschijnlijk in grote mate het gevolg van het vierjarig verblijf van een groot aantal Antwerpse socialisten in Nederland.

De gereserveerdheid tegenover het Belgische nationalisme uitte zich, niet alleen in dit resolute *anti-annexionisme*, maar eveneens in de uitgesproken *vlaamsgezindheid* van de Antwerpse federatie na de oorlog.

Hierbij dient aangestipt dat reeds vóór de oorlog een flamingantische traditie bestond te Antwerpen (de Meetingpartij) en dat de Antwerpse socialisten ook tijdens de oorlog hun flamingantisme gemanifesteerd hadden, zowel in de Belgische Socialist, als te Antwerpen zelf in de minderheidsfractie en de *Nieuwe Tijd*. De voortzetting van deze traditie door de Antwerpse BWP na de oorlog, toen alles wat vlaamsgezind was als anti-Belgisch bestempeld werd, is toe te schrijven aan een complex aantal factoren, die naast en door elkaar heen speelden.

In het buitenkerkelijke kamp deed zich, bij intellectuelen en semi-intellectuelen, in deze eerste na-oorlogse jaren een duidelijke verschuiving voor naar links, ten koste van de liberalen — een algemeen Europees verschijnsel overigens. Normaliter zouden zij in de BWP terecht komen. Onmiddellijk na de wapenstilstand was door oud front-soldaten evenwel een nieuwe partij opgericht, « Het Vlaamse Front », die een zekere aantrekkingskracht uitoefende op deze op dat ogenblik partijloze kiezers, omdat zij zich aandienende als een vlaamsgezinde én democratische partij en bovendien door haar jeugdig radicalisme voor velen een aantrekkelijker karakter had dan de reeds traditioneel wordende BWP : de keuze van de revolutionaire P. Van Ostayen voor de frontpartij was in dat opzicht tekenend (80). Dank zij haar radicalisme en flamingantisme kon de Antwerpse federatie evenwel een groot aantal vlaamsgezinde en zelfs activistische intellectuelen aantrekken, die anders naar de frontpartij zouden overgegaan zijn ; de scheiding tussen socialisme en activisme was bovendien niet steeds duidelijk geweest te Antwerpen : het pacifisme van de minderheidsfractie van de BWP (rond de *Nieuwe Tijd*) was samengegaan met een uitgesproken flamingantisme en een zekere graad van activisme. De Belgische Socialist had zich tijdens de oorlog niet alleen als vlaamsgezind aangedien, maar bovendien gesympathiseerd met de *Nieuwe Tijd* (misschien niet volledig op de hoogte van haar activisme).

Een aantal vooraanstaande socialisten, o.w. W. Schevenels, hadden bovendien activistische sympathieën gehad.

Uit dit alles volgt dat de verhoudingen te Antwerpen niet scherp afgetekend waren, zodat de stap van een aantal vlaamsgezinden en activisten naar het Volkshuis eerder een « evolutie » dan een « revolutie » in hun politieke stellingname impliceerde. Hun toetreding tot

---

(80) Cf de « *Open brief aan de Heer Camille Huysmans* » van P. Van Ostayen, gepubliceerd in het te Utrecht verschijnende grootnederlands weekblad *De Toorts* van 24 april 1920. De vraag die C. Huysmans aan de fronters stelde: « Hoort gij op sociaal gebied bij de reactie of bij ons? » vond hij belachelijk. Hij had lang geaarzeld of hij zich als socialist bij de BWP of bij de front-partij zou moeten aansluiten, en hij had tenslotte voor het laatste alternatief gekozen.

de BWP belette hen overigens niet hun flamingantisme te blijven affirmeren; integendeel, hun aanwezigheid stimuleerde de vlaamsgezindheid van de Antwerpse federatie.

De concurrerende Frontpartij, de aantrekkingskracht op vlaamsgezinde intellectuelen, en de morele en praktische onmogelijkheid socialistische activisten uit de beweging te sluiten, zijn als de voornaamste oorzaken aan te geven voor het flamingantisme van de BWP te Antwerpen, dat zich reeds onmiddellijk na de wapenstilstand manifesteerde: vanaf december 1918 verschenen in *Volksgazet* regelmatig zeer vlaamsgezinde artikels. De interpellatie van de « drie Van's » genoot in *Volksgazet* eveneens grote aandacht: in mei 1919 interpelleerden drie vlaamse katholieke volksvertegenwoordigers (Van Cauwelaert, Van Der Perre en Van De Vijvere) de regering over haar bedoelingen inzake de beloften over taalgelijkheid, in de troonrede uitgesproken. In de Kamer hadden de Vlaamse socialistische interpellanten slechts een matige steun kunnen geven: in het vooroorlogse parlement waren ze immers zeer zwak vertegenwoordigd en stonden ze nog onder de invloed van E. Anseele, voor wie de Vlaamse kwestie in die jaren bijzaak was. Te Antwerpen genoten deze katholieke interpellanten evenwel de sympathie van de socialistische partijen.

Van alle Vlaamse socialistische federaties was de Antwerpse bovendien de enige om de kiesstrijd in te gaan met een *Vlaamsch Programma* (81). Dit flamingantisme van de socialistische partijen (en in dezelfde mate van de katholieken) had tot gevolg dat de frontpartij er nooit meer dan één zetel veroverde: het Vlaams radicalisme van beide partijen te Antwerpen had tot gevolg dat het flamingantisme in de grote partijformaties kon gekanaliseerd worden en een partij, met als belangrijkste doelstelling de oplossing van de Vlaamse kwestie, grotendeels overbodig werd. Bij de gemeenteverkiezingen van 1921 zou de relatieve nutteloosheid van de frontpartij te Antwerpen nog duidelijker blijken.

Een andere uiting van het flamingantisme van de Antwerpse federatie bestond uit de actie die zij bijna onmiddellijk na de oorlog begon te voeren voor de amnestiëring van Vlaamse activisten: op dit vlak manifesteerde zich een analoog verschijnsel als in de frontpartij. Onmiddellijk na de oorlog werd het activisme als dusdanig veroordeeld door de Vlaamse opinie, maar de voor die tijd zware veroordeling die de activisten opliepen deed deze stemming spoedig omslaan:

---

(81) *Het Vlaams Programma der Antwerpse Socialistische Partijen*, Antwerpen, 27 september 1919.

reeds in juli 1919 werd vanuit Antwerpen een manifest verspreid, door een vijftigtal vrijzinnigen ondertekend, vooral liberalen, maar ook socialisten : hierin werden de « Vlaamschhatende mondhelden » ervan beschuldigd de loyaal gebleven vlaamsgezinden te willen discrediteren, en aldus de hele Vlaamse beweging te compromitteren (82). In december 1919 deed Volksgazet een oproep tot J. Destrée, minister van Kunsten en Wetenschappen, amnestie te verlenen aan de studenten die tijdens de oorlog college gevolgd hadden aan de vernederlandste universiteit te Gent (83). Ter gelegenheid van de veroordeling van de activisten Jacob, Rudelsheim en Vos werd in de socialistische krant nogmaals gepleit voor amnestie (84). In het parlement zelf ging C. Huysmans tot het offensief over, door enkele maanden voor de gemeenteverkiezingen van 1921, samen met zijn Leuvense partijgenoot E. Doms, de regering te interpellieren over de straffen, die de activisten waren opgelegd, en de opportuniteit genademaatregelen te treffen (85). In zijn pleidooi voor amnestie ging hij uit van de vaststelling dat bepaalde relaties met de vijand tijdens de oorlog onvermijdelijk waren, en dat het zeer moeilijk was de grens van het toelaatbare hierin niet te overschrijden ; hij verweet de Belgische regering te Le Havre geen duidelijke richtlijnen gegeven te hebben aan de in België gebleven ambtenaren over hun positie tegenover de bezetter. Daarnaast wees hij op de incoherentie en willekeur van de rechtspraak na de oorlog, die niet voldoende rekening hield met de ware achtergronden van het verschijnsel « activisme » : volgens C. Huysmans had het onbegrip van de Belgische politieke kringen tegenover de gewettigde Vlaamse desiderata vóór en tijdens de oorlog veel flaminganten de armen van de bezetter gedreven, omdat zij de hoop hadden opgegeven nog iets substantieels te kunnen bereiken bij de Belgische wetgever (86).

Deze actie voor amnestie hing overigens nauw samen met de naoorlogse verschuivingen in de Antwerpse BWP waardoor een aantal oud-activisten aangetrokken werden (L. Craeybeckx is hiervan een voorbeeld).

---

(82) *Activisten*, uitgave nr 11 van het Vuylsteke-fonds, Gent, 1919, blz. 216.

(83) *Volksgazet*, 13-14 december 1919.

(84) *Volksgazet*, april 1920.

(85) *Annales parlementaires*, Chambre des Représentants. Session, 1920-1921 blz. 336-410.

(86) C. HUYSMANS zegde o.m. « Il n'y a eu de séparatisme en Flandre que le jour où certains groupes se sont imaginé qu'il n'y avait plus rien à obtenir du côté du parlement tel qu'il était constitué, et où ils entendaient dire, ou lisaient chaque jour, les reproductions d'articles de journaux disant: « Après la guerre, il n'y aura plus de mouvement flamand ».

De strenge veroordeling van de activisten had bovendien een radicalisering tot gevolg bij de vlaamsgezinden. Te Antwerpen werd zij nog aangewakkerd door de tragische incidenten bij de guldensporenslagherdenking van 11 juli 1920. Het liberale stadsbestuur verbood deze viering, onder voorwendsel dat ze een initiatief van de frontpartij was terwijl zowel Vlaamse katholieken, socialisten als liberalen hun medewerking verleenden. Op 10 juli verscheen nog een artikel van C. Huysmans in *Volksgazet* waarin hij de aantijgingen van *Le Peuple* weerlegde, dat beweerde dat deze herdenking, een initiatief van de activisten, tegen Frankrijk zou gericht zijn. Hij aanzag de Guldensporenslag daarentegen als de eerste overwinning van de democratie, en solidariseerde zich om die reden met haar herdenking (87). Spijts het aandringen van minister H. Jaspar, namens de regering, wilde de liberale burgemeester De Vos het betogingsverbod niet opheffen. De viering ging daarom door in Borgerhout, waarna de deelnemers zich naar het Antwerpse stadscentrum begaven : op de Grote Markt had een treffen plaats met de politie, waarbij de student H. Van Der Reeck gedood werd. Dit incident veroorzaakte uiteraard heel wat beroering, zowel te Antwerpen als erbuiten ; het gaf eveneens aanleiding tot een interpellatie door A. De Beuckelaere (frontpartij) en F. Van Cauwelaert aan de minister van binnenlandse zaken, waarbij het tot een zeer scherpe discussie kwam tussen de Antwerpse socialisten en christelijk-democraten enerzijds, en de liberalen anderzijds (88). *Volksgazet* eiste het ontslag van de burgemeester (89) en zette een perscampagne in tegen de Antwerpse liberalen. De begrafenis van H. Van Der Reeck werd bovendien zeer uitvoerig verslagen, en radicaliseerde het flamingantisme van het Antwerpse partijblad (90).

Uit het voorgaande blijkt dat de Antwerpse socialisten onmiddellijk na de oorlog, toen de kloof tussen de zgn. minimalisten en maximalisten nog niet onoverbrugbaar was, in de Vlaamse beweging een radicale positie innamen : zij identificeerden zich op geen enkel ogenblik met het jonge Belgische nationalisme, kwamen reeds één jaar na de oorlog op voor amnestiemaatregelen, en sloten zich aan bij de vooroorlogse strekking van de Vlaamse beweging, door een belangrijk deel van hun aandacht toe te spitsen op de eis tot vernederlandsing van de Gentse universiteit. Dit radicalisme was het gevolg

---

(87) *Volksgazet*, 10 juli 1920.

(88) *Annales Parlementaires*, Chambre des représentants, 1919-1920, II, blz. 2135-2153.

(89) *Volksgazet*, 13 juli 1920.

(90) *Volksgazet*, o.a. 17 juli 1920.

van de aanwezigheid van een groot aantal vlaamsgezinden en zelfs oud-activisten in de socialistische beweging, en van het electorale belang democratisch-flamingantische kiezers aan te trekken, die anders op de frontpartij zouden stemmen.

Consolidatie van de socialistische successen : de gemeenteverkiezingen van 1921.

In tegenstelling tot een groot aantal andere federaties, betekenden de gemeenteverkiezingen van 1921, de eerste volgens het algemeen, enkelvoudig stemrecht, een onverdeeld succes voor de Antwerpse socialisten. Antwerpen was ongeveer het enige arrondissement waar de BWP bij de verkiezingen van 1921 (zowel gemeentelijke als wetgevende) duidelijk vooruitging; elders stagneerde ze, kende ze slechts een minieme vooruitgang of verloor zelfs stemmen (vooral in Waalse arrondissementen). Deze vergelijking met de nationale uitslagen maakt de socialistische overwinning in de Scheldestad uiteraard nog manifester. De samenstelling van het schepencollege te Antwerpen leverde heel wat moeilijkheden op, omdat het vooroorlogse liberaal-socialistisch kartel onmogelijk geworden was, zowel door de gebeurtenissen van juli 1920, als door de uitschakeling van M. Terwagne uit de BWP, die vóór de oorlog de schakel geweest was tussen de liberale burgerlijke partij en de socialistische arbeidersbeweging te Antwerpen.

Als sterkste partij ving de leiding van de katholieke partij (zij behaalde 15 zetels, de BWP 14, de liberalen 13 en de frontpartij 3) onderhandelingen aan met de andere twee partijen over de vorming van een driedig college, dat onder de leiding zou staan van de katholieke conservatief Rijckmans. De besprekingen, hiertoe gevoerd tussen de katholieken Rijckmans, Melis en Van Cauwelaert en de socialisten Huysmans, Eekelers en Laroche, leidden bijna onmiddellijk tot een resultaat. In katholieke kring heerste evenwel grote enenigheid: de conservatieven wilden de BWP slechts in het college opnemen, op voorwaarde dat ook de liberalen erin zouden vertegenwoordigd zijn; de christelijk-democraten daarentegen prefereerden een coalitie zonder de liberalen, die zij verantwoordelijk stelden voor de incidenten van juli 1920. De uitslag van dit conflict in het katholieke kamp zou bepalend zijn voor de aard van het schepencollege; de christelijk-democraten behaalden de overwinning, zodat de liberalen niet betrokken werden in de samenstelling van het college. Een crisis in de katholieke partij, en een breuk tussen christelijk-democraten en conservatieven waren het gevolg: beide groepen zouden elkaar heftig

bekampen tot de wetgevende verkiezingen van 1925. Op 21 juni 1921 werd een akkoord gesloten over de vorming van een college, tussen de vertegenwoordigers van de Katholiek Vlaamse Landsbond, de Christelijke Arbeiderspartij en de middenstanders (Van Rijkswijk en J. Junes) die in het conflict met de conservatieven de zijde van de christelijk-democraten gekozen hadden, en hen op die manier de meerderheid bezorgd hadden) enerzijds, en de socialisten W. Eekelers, Laroche en P. Somers anderzijds. Dit akkoord behelsde in hoofdzaak volgende punten :

1. Een katholiek zal burgemeester worden.
2. Indien de liberalen tot het college wensen toe te treden, zal iedere partij recht hebben op twee schepenzetels.
3. Gelijktelling van vrije en officiële scholen, ivm. de toekenning van toelagen voor personeel en onderhoud der scholen.
4. Antwerpen zal beheerd worden als een Vlaamse stad.
5. Sanering van de financiële toestand.
6. Er zullen geen partij-politieke benoemingen gebeuren.
7. De stad zal het beheer over de haven handhaven ; zij zal zorgen voor een betere outillering ; een havencommissie zal opgericht worden, waarin arbeiders, werkgevers en deskundigen zullen vertegenwoordigd zijn.

Op 22 juli werd het college aangesteld. Toen Lebon tot eerste en C. Huysmans tot tweede schepen verkozen werden, verlieten de liberalen en conservatieve katholieken uit protest de zaal. Vooraf hadden zij reeds uiting gegeven aan hun scepticisme tegenover een democratisch gemeentebestuur.

Deze democratische overwinning verwekte heel wat deining in het land : de benoeming van de nieuwe burgemeester, F. Van Cauwelaert, door de Koning, werd tegengegaan. Eerste minister Carton de Wiart zou er de voorkeur aan gegeven hebben de oplossing van deze netelige kwestie over te laten aan de regering die na de algemene verkiezingen van november 1921 zou worden gevormd, omdat de tegenstellingen in de schoot van de regering zelf te groot waren : de liberalen dreigden met ontslag zo F. Van Cauwelaert zou benoemd worden, de katholieken Vandevijvere, Helleputte en P. Pouillet deden al het mogelijke opdat de koning de benoeming zou ondertekenen (91).

---

(91) Zij verscheen in het *Staatsblad* van 2 november 1921.

Toen Albert I hieraan toegaf, dienden de liberale ministers onmiddellijk hun ontslag in. In feite was dit niet veel meer dan een verkiezingsmaneuver, want zij verklaarden zich bereid tot na de verkiezingen de lopende regeringszaken af te handelen.

Zij waagden nog een ultieme poging langs de bankwereld. Voor de financiële sanering had de stadskas dringend 10 miljoen nodig en het consortium van banken weigerde ze toe te staan. De Boerenbond verstrekke tenslotte de lening, zodat het nieuwe gemeentebestuur kon van wal steken, met de liberalen en conservatieve katholieken in de oppositie (92).

Voor het eerst was in België een coalitie tot stand gekomen tussen de democratische elementen, onafgezien van religieuze en filosofische overtuiging. Zij opende perspectieven voor een nieuwe politiek in België : tijdens de verkiezingsstrijd van november 1921 zinspeelde de BWP herhaaldelijk op de wenselijkheid van een democratische coalitie. Haar nederlaag zou de realisatie hiervan uitstellen tot 1925, toen, na de succesrijke verkiezingen voor de BWP, de regering P. Pouillet-E. Vandervelde tot stand kwam die steunde op de BWP en de democratische elementen van de katholieke partij. De Waalse socialisten bleven evenwel sceptisch staan tegenover dergelijke coalitie, zelfs op plaatselijk vlak. Vooral het Antwerpse schoolcompromis vonden zij onaanvaardbaar : hierbij realiseerden zij zich niet voldoende dat een socialistische beweging in Vlaanderen niet in de eerste plaats anti-klerikaal mocht zijn, wilde zij een ware massabeweging worden.

Besluiten.

Uit het voorgaande blijkt dat de Antwerpse federatie — vóór de oorlog zowel kwantitatief als kwalitatief uiterst zwak — na 1918 uitgroeide tot een belangrijke groepering, waarmee de nationale leiding terdege rekening diende te houden. Alhoewel zij na 1918 een numerieke uitbreiding kende — kenmerkend voor heel de Belgische socialistische beweging overigens — bleef zij een relatief kleine federatie in vergelijking met de Gentse, en vooral met de Brusselse, Luikse en deze van Charleroi.

Zij verdrievoudigde haar ledental, in vergelijking met 1913, evenals de federaties van Bergen, Charleroi en Luik : in 1920 telden deze

---

(92) Mieke van HAEGENDOREN, *Een onderzoek naar de houding van de Belgische Werkliedenpartij, en vooral van de Vlaamse socialisten tegenover de Vlaamse beweging van 1919 tot 1929*, Leuven 1963 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), blz. 86-90. A. VAN LAAR, *ibid.*, blz. 526-529.

federaties respectievelijk ongeveer 28.000, 50.000, 76.000 en 91.000 leden (deze cijfers liggen echter zo hoog door veel dubbele tellingen : de leden waren meestal collectief aangesloten via de socialistische organisaties ; wie dus tegelijkertijd lid was van een socialistische vakbond, mutualiteit en coöperatief werd drie maal geteld). De Gentse en Brusselse federaties hadden hun ledental verdubbeld, ieder tot ongeveer 70.000. Onmiddellijk na de wapenstilstand was de Luikse federatie numeriek de belangrijkste : het zou evenwel nog een aantal jaren duren, vooraleer ze deze kwantitatieve superioriteit ook kwalitatief wist tot uitdrukking te brengen. Op dat ogenblik werd het socialistische beleid in feite bepaald door de federaties van Brussel, Gent, Bergen, Charleroi en Antwerpen : als relatief kleine federatie werd met de opinie van deze laatste federatie terdege rekening gehouden ; hieruit blijkt dat de politieke macht van een federatie niet steeds evenredig is met haar numeriek gewicht.

Deze vaststelling gaat in nog grotere mate op, wanneer de positie nagegaan wordt van de Antwerpse federatie in Vlaanderen. Na de oorlog namen de socialisten uit de Scheldestad duidelijk de leiding op zich van de Vlaamse federaties, alhoewel de Gentse federatie niet alleen numeriek, maar ook financieel heel wat sterker stond.

Vóór 1914 beheerste de Gentse federatie, met E. Anseele als onbetwiste leider, het socialisme in Vlaanderen. Te Gent was de coöperatieve beweging bovendien reeds lange tijd uitgegroeid tot een winstgevende onderneming, waardoor deze federatie haar sterke positie in de partij consolideerde.

E. Anseele genoot een nagenoeg onbetwist prestige in de BWP, waardoor hij de aanvallen van de toenmalige linkervleugel (H. de Man en L. de Brouckère) op het kapitalistische karakter van de Gentse coöperatieve beweging kon in de doofpot stoppen (93).

De al te vaak louter pejoratief geïnterpreteerde « biefstukkenpolitiek » van E. Anseele en het succes van de coöperatieve beweging waren evenwel mede het gevolg van het feit dat de levensstandaard van de Gentse arbeiders bijzonder laag was ; belangstelling voor culturele politiek en voor de Vlaamse beweging betekende voor deze arbeiders een niet te betalen luxe. Daar de levensstandaard te Antwerpen hoger lag beperkte de politieke belangstelling er zich niet tot materiële problemen. Toen deze materiële verschillen na de oorlog

---

(93) Cf H. DE MAN en L. de BROUCKERE, *Die Arbeiterbewegung in Belgien*, 1911. Dit werkje dat heel wat opschudding verwekte in de BWP — E. Anseele eiste de uitsluiting van H. De Man — kon nooit door de basis en zelfs de militanten besproken worden, omdat de socialistische uitgeverij welgerde een Franse of Nederlandse uitgave te verzorgen.

grotendeels genivelleerd werden, had de Gentse federatie reeds zoveel van haar dynamisme verloren, dat de noodzaak van een ruimer politiek belangstellingsveld haar ontging.

Hierbij speelde waarschijnlijk het autoritaire optreden van E. Anseele een rol, die geen jonge, oppositionele elementen duldde in zijn federatie. De Antwerpse federatie daarentegen had nog geen politieke tradities na de oorlog omdat de vooroorlogse leiding (M. Terwagne) was geëlimineerd, en nieuwe krachten aan bod kwamen; C. Huysmans, zelf niet meer geaccepteerd te Brussel, waar hij socialistisch gemeenteraadslid was geweest vóór de oorlog, was soepel genoeg om de jongeren aan het woord te laten (94). In deze omstandigheden ging de Antwerpse federatie een fase van expansie tegemoet.

Haar dynamisme, en brede politieke belangstelling bleken belangrijker dan numerieke en financiële macht om de algemeen erkende gids te worden van de BWP in Vlaanderen. Vooral na 1921 zou dit duidelijk worden, toen de Antwerpse federatie niet alleen de school- en taalpolitiek van de Vlaamse socialisten bepaalde, maar eveneens hun houding tegenover regeringsdeelname (cf regering Pouillet-Vandervelde, die vooral de steun van de Vlaamse socialisten wegdroeg).

De regering Pouillet-Vandervelde, die een uitbreiding was op nationaal vlak van de Antwerpse coalitie, bevestigde de belangrijke positie van de Antwerpse federatie binnen de BWP, die zij niet in de eerste plaats te danken had aan haar numerieke sterkte, maar aan de originaliteit van haar politiek. Na de oorlog conformeerde zij zich niet met de officiële partij-opvattingen : zij nam daarentegen duidelijk een eigen standpunt in, dat in het kader van de BWP « links » was, in algemeen socialistisch kader eerder « centristisch ».

Alhoewel de Antwerpse federatie vanaf 1914 zich steeds manifesteerde als een radicaal element in de BWP, zou het verkeerd zijn haar te identificeren met de linkervleugel. De linkervleugel die in de BWP steeds vrij zwak was, kende vóór 1914 geen aanhangers te Antwerpen : zij bestond in hoofdzaak uit elementen van de federaties van Brussel en Charleroi en vond haar woordvoerders in L. de Brouckère, H. De Man, J. Destrée en J. Jacquemotte. Tijdens

---

(94) Alhoewel C. Huysmans E. Anseele ertoe had gebracht vóór de oorlog het wetsvoorstel op de vernederlandsing van de Gentse universiteit mede te ondertekenen, verklaarde de voorzitter van de Gentse federatie na de oorlog dat enkele nederlands-talige colleges reeds voldoende tegemoet kwamen aan de Vlaamse desiderata. Alhoewel E. Anseele in zijn jeugd beslist vlaamsgezind was, verloor hij naderhand meer en meer het democratische karakter van de Vlaamse beweging uit het oog. De Vlaamse kwestie werd voor hem bijzaak, zodat zijn houding in deze kwestie in hoofdzaak door opportunititsredenen bepaald werd.

de oorlog viel deze linkervleugel uiteen, en schaarde zich unaniem achter het godsvredebeginsel. De revolutionaire Zimmerwaldbeweging vond in België geen aanhang (95). In vergelijking met de Europese socialistische beweging stond de BWP tijdens de oorlog uiterst rechts : buiten de SPD, was zij de enige partij die zich bleef solidariseren met haar regering ; zij was bovendien de enige om haar verzet te handhaven tegen een algemene socialistische conferentie, omdat ze niet met de SPD wilde vergaderen. De BBAN, waarvan de leiding in hoofdzaak bestond uit Antwerpse militanten, was de enige groepering van de BWP, die mee evolueerde met de West-Europese socialistische beweging, en voorstander werd van deze algemene conferentie : in Europees kader nam zij hierdoor een centrumpositie in (links de Zimmerwaldbeweging, rechts de onverzoenlijke, nationalistische socialisten), in de BWP zelf situeerde ze zich evenwel links, door de afwezigheid van een echte linkervleugel en de overwegend rechtse positie van de meerderheid.

Na de oorlog nam de Antwerpse federatie deze centrumpositie van de BBAN over ; in Belgisch kader bleef zij links tot op het ogenblik waarop J. Jacquemotte — de vooroorlogse traditie voortzettend — begon meer naar links te evolueren dan de Antwerpse federatie (het duurde evenwel nog een tweetal jaren vooraleer de groep van J. Jacquemotte « communistisch » werd). In het raam van de Europese socialistische beweging bleef de Antwerpse federatie haar centrumpositie trouw, terwijl het J. Jacquemotte was die meer en meer links werd.

Deze centrumpositie van de Antwerpse federatie manifesteerde zich in hoofdzaak op het vlak van de Belgische buitenlandse politiek, en de houding tegenover de Internationale (en analoog hiermee haar houding tegenover het Belgische nationalisme). Slechts zeer geleidelijk groeiden de posities van de Antwerpse en Brusselse federaties op deze twee punten uiteen.

Een fundamenteel verschil tussen beide bestond evenwel over de kwestie van socialistische deelname aan burgerlijke regeringen : hier-tegen verzette J. Jacquemotte zich vanaf de wapenstilstand, en dit om principiële redenen ; de Antwerpse federatie daarentegen wenste de terugkeer tot de oppositie om louter tactische redenen, en om de partij-eenheid te handhaven — een typisch verschijnsel van het socialistische centrum.

---

(95) Hierop maakt een gedeelte van de Gentse Jonge Wachten een uitzondering, die tijdens de oorlog een eigen blad uitgaf *De Rode Jeugd*. Na de oorlog werden ze uit de partij gesloten en verdwenen ze volledig van het politieke toneel.

Alhoewel dit buiten deze studie valt, dient eveneens vermeld dat de positie van de Antwerpse federatie tegenover de schoolkwestie en tegenover de christelijk-democraten totaal nieuw was in de Belgische socialistische beweging; zij was de eerste in het Belgisch socialisme om het anti-klerikalisme op te geven en toenadering te zoeken met de christelijk-democraten: de samenstelling van het schepencollege na de gemeentelijke verkiezingen van 1921 was hiervan de uiting. Dat E. Vandervelde dit streven steunde, is af te leiden uit het belangrijke aandeel dat hij had bij de samenstelling van de regering Pouillet-Vandervelde. De Waalse socialisten stonden, wegens hun diep ingeworteld anti-klerikalisme, — meer dan — sceptisch tegenover dit experiment. Dank zij de steun van de partijvoorzitter kon de Antwerpse federatie evenwel haar politiek doorzetten.

Het aangeven van oorzaken van dit non-conformistische karakter van de Antwerpse federatie is niet gemakkelijk o.a. wegens de onvolledigheid van de bronnen. Zij dienen daarom in de eerste plaats als werkhypothesen geïnterpreteerd (ondertussen blijft het een open vraag of deze hypothesen ooit aan de feiten zullen kunnen getoetst worden) :

- de Antwerpse federatie en C. Huysmans genoten de steun — zij het soms discreet — van de partijvoorzitter: dit blijkt uit zijn uitspraken op partijvergaderingen, en meer nog uit het optreden van L. de Brouckère, zijn persoonlijke vriend, van wie mag verondersteld worden dat hij in die jaren als alter ego van E. Vandervelde optrad, waar een eigen optreden zijn verzoenende rol kon in het gedrang brengen;
- in de Antwerpse federatie was, om verschillende redenen, het internationalisme steviger gevestigd dan in andere federaties, en had men meer oog voor de internationale implicaties van de nationale politiek. De bijdrage van C. Huysmans hierin is niet te onderschatten: als secretaris van het ISB stond hij in voortdurend contact met alle Europese socialistische partijen, en was hij — beter dan wie ook in België — in staat de nationale politiek te interpreteren vanuit de internationale situatie. Deze ruimere visie had tot gevolg dat de Antwerpse socialisten zich minder lieten meeslepen door nationalisme. Daarenboven kunnen de psychologische gevolgen van vier jaar verblijf in het buitenland van een groot aantal militanten niet ontkend worden. Over de positie van de ADB is niet veel bekend, maar het blijkt niet uitgesloten dat hij veel meer internationale contacten

onderhield met vakgenoten dan de andere vakbonden, en hierdoor het internationalisme bevorderde ;

- de verjonging en uitbreiding van de kaders te Antwerpen blijkt de radicalisering tegemoet gekomen te zijn. Een vergelijkende studie van de leeftijd en afkomst van de kaders te Antwerpen en elders zou hier misschien interessante gegevens kunnen verstrekken. Het lijkt wel dat te Antwerpen, meer dan elders, na de oorlog nieuwe krachten aangezocht werden, die een radicaal element in de federatie brachten ;
- de opschudding die de uitsluiting van M. Terwagne en de veroordeling van U. Jamar veroorzaakte, zou de politieke belangstelling van de massa kunnen gestimuleerd hebben. De algemene ontevredenheid van de arbeiders in die periode — o.m. door de woningnood en de voortdurend toenemende levensduurte — kan de leiding gestuwd hebben tot een hoge graad van radicalisme. De spontane stakingen, die uitbraken bij de aanhouding van U. Jamar en zijn vrienden zouden een bewijs kunnen leveren voor de politieke belangstelling van de massa ;
- de leiding van de Antwerpse federatie was jong, en ondogmatisch : C. Huysmans was niet, zoals E. Anseele bijvoorbeeld, de autoritaire leider, die sceptisch stond tegenover experimenten, radicalisme, en opkomende jonge krachten. Hij was bovendien soepel genoeg de leiding van de federatie niet voor zich alleen op de eisen, zodat een eerder collectief leiderschap kan ontstaan.

In het aangeven van deze oorzaken werd allerminst volledigheid gepretendeerd ; alleen een meer uitgebreide studie, en een volledige bronnenkennis kan daartoe komen. Aan de hand van deze, en nog andere studies, zou de geschiedenis van de socialistische beweging evenwel kunnen vervolledigd worden, en een beter overzicht geven van de manier waarop de besluitvorming tot stand kwam.

